

Сяргей Дубавец

Вершы

Менск.
Медысонт
2007

КАМУНИКАТ.org

УДК
ББК
Д

Бібліятэчка часопісу "Дзеяслоў" – Выпуск 5.
Заснаваная ў 2006 годзе.

Дубавец С.
4 Вершы. Бібліятэчка часопісу "Дзеяслоў" – Вып. 5. / Сяргей Дубавец. – Мн.: "Медисонт", 2007. – 224 с.

ISBN 978-985-6530-73-2

Новая кніга Сяргея Дубаўца – гэта прыватнае дасьледаваньне сучаснай паэзіі, яе сутнасці, структуры і "падводных плыняў". Упершыню "Вершы" прагучалі ў аўтарскім чытаньні ў перадачы "Вострая Брама" беларускай службы Радыё Свабода (2007).

© "Дзеяслоў", 2007
© Сяргей Дубавец, 2007
© Генадзь Мацур,
мастацкае афармленне, 2007

ISBN 978-985-6530-73-2

1. Чаго ніколі не было і больш ніколі ня будзе

Калі загаворваеш пра паэзію, адчуваеш, як з мітульгі штодзённасці перайшоў да важнага. Там ты коўзаўся ў клопатах быту ці ў інтрыгах палітыкі, сапраўдны сэнс якіх так і не раскрыўся табе, і будзе даступны толькі тут. Гаворачы пра паэзію, гаворыш пра вечнае. Тут дысанансам гучаць пустыя й лішнія слова, і ты стараешся падбіраць такія, што прагучаць сэнсоўна і дарэчы. Зрэшты, не падбіраеш, яны самі падбіраюцца праз цябе.

Каханьне, грошы, славы съверб — мана:
Гарэза-час завабіць імі сэрца,
Памучае, а потым насымяецца —
Ня здраджвае Радзіма нам адна.

Так у рацэ сплывае хлуд сухі,
Цяжкія бёрны і ашмоцьце пены,
І толькі адбіваюцца нязменна
У хуткабежнай плыні — берагі.

Алег Мінкін. "Запавет".

Ёсьць павярхойнае ўяўленье, нібы паэзія – гэта аздоба жыцця. Рыфмаваныя гульні. Дэкаратыўная квецень. Васілёк у жытнёвым полі. Так здаецца на першы погляд. Адсюль уражаньне пра неабавязковасць і бескарыснасць паэзii. Насамрэч паэзія і ёсьць самое жыццё – стыхія незразумелая і неутаймоў-

ная, радасная і страшная. Людзі, што так захоплена складаюць якое-небудзь бурым, на першы погляд, гуляющца, нібы дзеци. Калі ж прыгледзеца і прыслушашца, стане ясна, што іх захапленыне – па-сутнасыці тое саме, што зачаравана сяць агнём або плынню ракі або зъязнью зорак.

У адрозыненіне ад іншых народаў, беларусы – народжаныя паэзіяй, і што б яны самі пра яе ні думалі, яны ў гэтай стыхіі жывуць. Логіка звычайнага прагматызму, якая безадмоўна спрацоўвае ў суседзяў, у нас прападае. Мы адчуваєм, што нашая родная мова, будучыня нацыі й незалежнасць дзяржавы ўвесь час знаходзяцца пад пагрозай. Бо мы не існуем паводле законаў юрыспрудэнцыі, якія, нібыта, ад такіх пагрозаў забяспечваюць, а жывем у стыхіі паэзіі, нават калі гэтага і не ўсьведамляем. Як трапна заўважыў адзін філосаф, у беларускай палітыцы зашмат паэзіі. Для нармальнага развіцця гэта вялікая перашкода. Да таго ж сапраўдны паэт ніколі не бывае шчаслівым.

Цяжка знайсці нейкі іншы народ, які б гэтаксама, як мы, існаваў не ў рэальнym съвеце, а ў стыхіі паэзіі – уласнага ўяўленыня пра сябе. Выходзіш на вуліцы і ніякіх асаблівых беларусаў ня бачыши. Чым тут не Варонеж ці Тамбоў? Ажно статыстычныя аптытаныні нязъменна даводзяць, што ўсе гэтыя людзі навокал – беларусы.

Сто англій і дзьвесьце францый
Ніякай сваёю сілай
Ня зробяць з мяне эмігранта,
А наша жыцьцё зрабіла.

Паўсюль, ідучы па Мінску,
Бачу съяну глухую,
Бо ні здалёку, ні зблізу,
Таго, што хачу, – ня чую.

Прайду праз усе райкомы,
Аптэкі, заводы, кавярні,
Кнігарні і гастрономы,
Міліцыю і казармы;

Праз кожную плошчу, завулак,
Кватэрны, з якіх не пратураць, —
Дзе ж роднаму слову прытулак?
Няўжо толькі ў літаратуры?

Няўжо толькі ў ёй – адхланьне,
Магчымасць адна – не памерці...
Тыраж у любога з выданьняў
Па эмігранцкай мерцы!

І гэтакія ж тым часам
Зъяўляючца съціпла, нягучна
Напаўбеларускія класы
Па дзесяць-дванаццаць вучняў...

Даволі вярэдзіць раны!
І без таго заўважаю –
Глядзяць, як на эмігранта,
На мяне, калі размаўляю.

Адкуль? З якой рэзервацыі?
З якой Беларусі такой?

Эх, вечная эміграцыя
На радзіме сваёй.

Леанід Дранько-Майсюк. "Эмігрант".

Беларускім паэтам, якія нарадзіліся ў дваццатым стагодзьдзі, у самы час было падумаць, што ўсё навокал – "толькі выдумка тваёй галавы". Бо ўсё, што адбывалася з імі ў вакол іх, было ўпершыню. Дзіве сусветныя вайны, камунізм, палёты ў космас, Чарнобыль, інтэрнэт, глабальнае пацяпленыне... А яшчэ – сама беларуская паэзія, як зъява літаратуры. А яшчэ – сама Беларусь, як краіна ў нацыя. Усё было прэцэдэнтам, усё тварылася на іхніх вачах і імі самімі.

Сама Беларусь, назва, якой гэты край і народ прыпячатаў віленскі адвакат Францішак Багушэвіч, існавала, галоўным чынам, у іхніх вершах, амаль не празуляючыся ў рэальнасці “Северо-Западнага края”, савецкай і постсавецкай рэспублікі, больш падобных да расейскай правінцыі “з заходнім акцэнтам”. 200 гадоў русіфікацыі зрабілі сваю справу.

Беларуская паэзія як зьява, упершыню сышоўши са старонак віленскай “Нашай Нівы”, мысліла сябе грамадою песьняроў, на ўзор сярэднявечных бардаў ці менестрэляў, і на тле ёўрапейскае паэзіі выглядала пэўным расплодзішчам, коканам, з якога калісьці вылазаюцца прыгажэнныя матылі.

З тых часоў кожны беларускі паэт міжволі пачуваваўся клонам Багушэвіча і пісаў сваю Беларусь з чыстага ліста. Місія чарапініка і валадара цэлага краю й народу хвалявала сэрца кожнага, хто ўзяўся зарыфмаваць пару беларускіх радкоў. Кожны такі быў пачынальнікам, адраджэнцам і прарокам. Пры гэтым рэальная ўлада і рэальный народ рэальнае Беларусі больш нагадвалі штосьці безнацыянальнае, пераходнае, ніякае і ад таго якраз нерэальнае. У параўнанні з іншымі краінамі, дзе ўсё – як мае быць, тут – перагорнуты съвет. Нібы й насамрэч ўсё адбываецца толькі ў тваёй галаве.

Вера паэтаў, птушкай съялюю сядзе на руکі
Ведае, вочы заплюшчу ѹ буду
мроіць аб дрэве самотным, маўклівым

Ведае, буду сыходзіць пакутна
ў пекла, дзе гукі жалейкі сэрца ўнаучы разьдзіраюць

Ведае, слова складуцца й поўня
залимантуе, заплача: ўспаміны пра неба

Вучыць, самотная зоркі мусяць гарэць безразважна
й падаць бясконца
Вера паэтаў, каханьне.

Iгар Бабкоў.

Першыя беларускія паэты-прагнікі зъявіліся напачатку XX ст.: Цётка – Алаіза Пашкевіч, Янка Купала, Якуб Колас, Алесь Гарун, Максім Багдановіч. Пасля быў міжваенны перыяд, калі Беларусь аказаўлася расколатай на дзве часткі: на Віленскую – польскую, і Менскую – камуністычную. І там і там зъялі свае зоркі першае велічыні. У Вільні – Максім Танк, Натальля Арсеньева, Уладзімер Жылка. У Менску – Уладзімер Дубоўка, Язэп Пушча, Паўлюк Трусы...

Перад другой сусветнай вайной у савецкай Беларусі паэты былі вынішчаны фізічна. За адну толькі ноч 29 кастрычніка 1937 году ва ўнутраным двары менскай турмы НКВД – “амерыканкі” – было расстрэляна 20 паэтаў. Гэта рекорд, бо звычайна расстрэльвалі па 2-3. Усяго колькасць паэтаў за часы сталінізму была зъведзеная ад некалькіх сотняў да некалькіх.

Паэзія пакліканая да жыцця краіна і нацыя, намагалася праз паэзію ж залагодзіць стыхію, але тая была неміласэрнай. Вось чаму ў дваццатым стагодзьдзіні ў якой галіне чалавече дзеянасці ў нас ня гінула столькі адмыслоўцаў, як у паэзіі.

Аднак, нараджаліся новыя. І пры першых намёках на канец сталінізму ў літаратуру ўступіла мноства паэтаў, якіх мы называем “філагічным пакаленнем”. Уладзімер Каракевіч, Ніл Гілевіч, Анатоль Вярцінскі, Рыгор Барадулін, Генадзь Бураўкін... Сёння гэта старэйшыны, пакаленіне, якое, на жаль, адыхаў. Але якое пасыпела напоўніцу адчуць гэты дзіўны эфект – нібы ўсё – у тваёй галаве.

Не сакрэт, што пасля тых сталінскіх расстрэлаў беларуская паэзія стаілася й служыла ня толькі Богу і Музе, але й д'яблу ў ablічы “партыі-Леніна-камунізму”. Апошні шчодра адорваў паэтаў. А гэта, у сваю чаргу, выклікала шырокі прыток графаманаў. Для параўнання, сёньняшні час зъдзіўляе амаль поўнай ад-

сутнасьцю карыслівых рыфмаплётаў сярод тых, хто выходзіць на сцэну з вершамі па-беларуску. Няма сацыяльнае базы. А хваліць д'ябла “за так” – бяз сэнсу. Прычым на чале рашучых нонканфармістай стаяць тыя прадстаўнікі філалагічнага пакаленяня, што за савецкім часам займалі высокія наменклатурныя пасады. Сёння яны ў “глухой” апазіцыі. Iх, як і народнага паэта Рыгора Барадуліна, забаронена друкаваць у дзяржаўных выданьнях, іх не паказвае тэлебачаньне, з іх кітць афіцыйная пропаганда, ім не даюць сустракацца з чытачамі.

Мы не заемаєм ніякіх пасадаў і ня маем ніякіх званніяў, але якраз у гэтым усе, хто ведае нас і ня ведае, бачыць нашу пасаду і разумеюць наш чын.

Мы не такія, мы іншыя, але мы апынуліся тут, і тутэйшае навакольле пераконвае нас няспынна, што мы гэтакія, як усе.

Мы робім ня тое, што хочам і можам, а тое, што нам прапануюць, а тое, што хочам і можам, хаваем на потым, нібы ў труне, у сабе, і, адмаўляючы роčаіснасць, што не дae нам спраўдіцца, гэтак згаджаемся з ёй.

«Я ніколі ня каяўся ў тым, чаго не рабіў, але каяўся ў тым, што рабіў» – нам прысывячаюць свае высновы волаты думкі.

Sumus ne simus.

Мы ёсьць, каб ня быць.

Алесь Разанаў. Sumus ne simus

Беларуская паэзія перажывае ўздым. І гэтаксама, як паэзія – зусім не аздоба жыцця, так і ўздым гэты ня съведчыць пра які-небудзь культурны росквіт ці пабудову “зямнога раю”. Хутчэй, наадварот. Паэты – нават у самых съветлых і радасных сваіх вершах – гэта плачкі, што ў словах радасці хаваюць свае галашэнні. Варта ўчытацца, і заўсёды адчуеш за рыфмаванай гульнёю бяздоныне роспачы – незразумелай і неутаймоўнай.

Калі я прачынаюся на съвітаньні,
Мне не хапае часу на тое,

Каб даведацца, хто перамог.
Калі я падпальваю сваю першую цыгарэту,
Мне бракуе паветра на тое,
Каб зайсьці ў кашлі.
Калі я п’ю першы ранішні кубак кавы,
Дык не кладу цукру,
Бо калоцяцца мае руکі.

Але не істотна гэта.

Але.

Але.

Але не істотна.

Калі ўдзень я скошаным полем іду,
Мне не хапае асфальту,
Каб пабачыць, як варыща паветра.
Калі я гляджу на аблокі,
Мне бракуе вострых суворых формаў,
Каб адараўвацца ад сваіх думак.
Калі я стаю пры дрэве,
Дык чакаю колькіх кропляў дажджу,
Бо мне сумна ў адзіноце.

Але не істотна гэта.

Але.

Але.

Але не істотна.

Калі я адчуваю пальцы ветру на скury,
Мне не хапае пачуцця гумару,
Каб Барэю прамовіць энцыкліку.
Калі я хапаю сонца за валасы,
Мне бракуе хуткасці ў думках,
Каб заплесці саларнія тэксты.
Калі я заходжу ў воду прыўкраснага возера,
Дык не плаваю доўга,
Бо зацягваць нешта ня мае сэнсу.

Але не істотна гэта.

Але.

Але.

Але не істотна.

Калі я саджуся за стол,
Мне не хапае ўпартасьці,
Каб зъесыці абед цалкам.
Калі вяскоўцы зъбираюць сена,
Мне бракуе словаў, каб апісаць,
Як конь у зубох трymae сухую траву.
Калі я слухаю сябра,
Дык гляджу яму ў очы,
Бо думкі мае далёка.

Але не істотна гэта.
Але.
Але.
Але не істотна.

Калі я бяру ў рукі knігу,
Мне не хапае ўвагі на тое,
Каб зразумець, што папера і туш – літаратура.
Калі я забіваю камара на сваёй шыі,
Мне бракуе літасьці на тое,
Каб не размазаць яго ад вуха да падбародзьдзя.
Калі я бачу, як дзяўчынкі ідуць паўз возера,
Дык адварочваюся хутка,
Бо не жадаю быць съмешным.

Але не істотна гэта.
Але.
Але.
Але не істотна.

Калі я бяру ў руку асадку,
Мне не хапае волі,
Каб да нататніка дацягнуцца.
Калі я бачу, як сонца сядзе на заходзе,
Мне бракуе фантазіі і натхнення,
Каб уявіць, што зранку яно з'явіцца на ўсходзе.
Калі зіхацець пачынае першая зорка,
Дык я падпальваю дваццатую цыгарэту,
Бо прыемна быць падобным да Дэміурга.

Але не істотна гэта.
Але.

Але.
Але не істотна.

Калі я засынаю ў ложку,
Мне не хапае тваіх уздрыгваньня,
Каб адчуць вастрыню быцьця.
Але.

Андрэй Адамовіч. "У чаканыі элегіі".

Неістотна, праз каго, якім чынам і на якую тэму
прамовіла стыхія-паэзія. Радасыць знайдзеца ў смут-
ку, а роспач у лірычным замілаваньні высокай поў-
ніяй. Але нязменна прыцягальнай застаецца стыхія.

Варта патрапіць сёньня на вечарыну, дзе чытаюць
вершы маладыя паэты. Там у залі ніколі ня будзе
пуста. Вершы съпяваюць незылічоныя музыкі... Вар-
та паслушаць новыя творы мэтраў – Бураўкіна або
Някляева – і вам падасца, што гады ім не дадаюцца,
а адымаюцца.

Са зьяўленнем інтэрнэту масавае прыцягнені-
не паэзіі па-беларуску толькі павялічылася. Пра паэ-
зію гавораць на форумах і ў дзёньніках. Вось нехта
выставіў музейнае фота маладой прыгожай кабеты і съцвярджае, што на здымку – Цётка, Алаіза
Пашкевіч. Пачынаецца абмеркаванье. Яна ці не
яна? Дастаюцца іншыя здымкі Цёткі, параўноў-
ваюцца адлегласці ад брыва да вуха і гарбінкі на
носе. Але паказальнае само жаданьне ўсім гэтым
займацца. Бо ўсе ведаюць, якая нецікавая і грубая
Цётка ў інтэрпрэтацыі школьнай праграмы. А так
хочацца пабачыць яе іншай – прыгожай і прываб-
най, і ня Цёткай ніякай, а высакароднай ды шля-
хетнай Алаізай Пашкевіч. Хочацца, каб абудзілася
цікавасыць і каб пасъля гэтага зусім па-іншаму пера-
чытаць яе творы.

А вось маладыя паэты прыехалі ў Вільню. Яны
пераможцы паэтычнага конкурсу. Іх дваццаць і ім па
дваццаць. Пасъля перадачы пра канкурсантаў на тэ-

левізіі ў літоўцаў чарговы культурны шок – якія дзеци! якая энергетыка! якая шчырасць! У іх, літоўцаў, нічога такога няма. Кожны прабіваецца сам, незалежна ад узросту. Кожны сам па сабе. Самой звязы такога літаратурнага адзінства – што між старымі, што між малымі – няма.

У адрозненіі ад іншых еўрапейскіх літаратураў, беларуская паэзія ўсё яшчэ разам, грамадою, яна ўсё яшчэ “клоны Багушэвіча” і ўсё яшчэ “ў сваёй галаве”. Але разам з тым на зломе стагодзьдзяў адбылася і вельмі істотная зьмена. Паэзія вы раклеся ідэалагічнага канфармізму старога і яшчэ ня ведае канфармізму новага, эканамічнага. Яе больш прыгнятае, чым падтрымлівае дзяржава. І гэта дзіўны час і дзіўны стан, якога ніколі не было і больш ніколі ня будзе.

Уздым паэзіі сапраўды ня съведчыць пра культурны росквіт, але – пра роспач. Гэта вечная роспач немаўляці, што прыходзіць на съвет, роспач першае закаханаасці, роспач парадзіх і роспач таго, хто гэты съвет пакідае. Паэзія – гэта й ёсьць роспач жыцця.

Не скажу, што паэзія – гэта выхад за рамкі пазнання, выйсці за якія папросту ня дадзена. Але паэзія – гэта прыход з-па-за тых рамак. І ўсё, што мы ведаем большага за нашыя веды, мы ведаем з паэзіі.

2. “Жаночая паэзія”

Неістотна, праз каго прамовіць стыхія-паэзія. Ці гэта будзе народны паэт Беларусі, ці пачатковець, які піша свой першы верш. Вялікія паэты часта ня маюць звычайнай чалавечай біографіі, і спробы адшукаць у фактах жыцця Івана Луцэвіча крыніцу паэтычнага генія Янкі Купалы – марнія. Часта старыя пішуць паэтычны тэкст ад імя маладых і наадварот. Рэальны чалавек і лірычны герой – не адно і тое ж. Метафарична гэта ўсё заключана ў фразе: ня я пішу вершы, а вершы пішутца мной. Хто іх піша? – пытаньне, на якое адказу няма.

Тым больш неістотна, мужчына паэт ці жанчына, бо стыхія-паэзія, як і душа або разум, ня мае плоці. Вершы Габрыэлы Містраль у перакладах Рыгора Барадуліна мы ацэнўваем не паводле полу таго, праз каго гэта напісана, а паводле паэтычнае сілы, заключанай у вершаваных радках.

Ужо дваццат год, як працяў маё цела
кінжалам жахліва
вялікі верш і сядзіць у ім, востры,
з грабянямі прыліву.

Яго вялікасць цела ад стомы ные,
бо прыняло з пакорай.
Як съпяваш вусны гэтыя могуць, што часта
ашуквала гора?

Аслаблья словы людзкія ня грэюць
крананьнем патайным

яго языкатага полымя ціхім
яго трапятаньнем.

Крыві маёй згусткамі корміща верш мой,
як сын адзіны,
дзе сын яшчэ ёсьць, каб крыві столькі выпіў
з грудзей жанчыны.

Жахлівы дар! Мой апёк незагойны,
мой лямант няучуты!
Хай той, хто працяў маё цела кінжалам,
адпусціць пакуты!

Габрыэла Містраль. "Пакута".

Тым ня менш, менавіта “жаночая паэзія” стала прыкметнай зъявай у пасъляваннай беларускай літаратуры, наступствы чаго відаць і па сёньняшні дзень.

Сам гэты выраз – “жаночая паэзія” – ужываўся толькі ў тых літаратурах, якія не прызнаваліся за прафесійныя. Пасъля вайны непрафесійным стала і беларускае прыгожае пісьменства, яно страціла сваю ранейшую кандыцыю. Народ масава пераязджаў у горад, каб тут становіцца нацыяй і быў далёкі ад таго, каб цярпець працоўную кабету за пісьменніцкім сталом. Дадамо сюды агульны фон – рэзрух, застрашанасць усяго народу рэпрэсіямі і філасофію тагачаснага так званага простага чалавека – не высоўвайся, бо ты ніхто сярод гэтых цяжкіх і скрыпучых міністэрскіх дзвіярэй, зашпіленых на ўсе гузікі сурдутаў і позіркаў, якія глядзяць на цябе, адразу прымяраючы расстрэльны артыкул. Толькі ў сілу тваёй нікчэмнасці гэтым разам да выкананьня не даходзіць...

Коліс, да вайны, Беларусь ведала вялікіх паэтак. Арсеньевна, Геніюш, Пфляўмбаўм. Праўда, успрыманьне іх вялікімі прыпадала на іншыя часы, калі нікому б і ў галаву не прыйшло вылучаць іх у асобны падвід “жаночай паэзіі”, бо і падвіду такога не было і ўсе паэты былі роўныя перад Богам і чытачамі. І лёс тых паэтак склаўся без ніякай зьніжкі на

тое, што былі яны жанчынамі. Арсеньевна клеіла скрыні на нейкай амерыканскай кардоннай фабрыцы, Геніюш працавала на лесапавалах ГУЛАГу, а Пфляўмбаўм так моцна стаілася, што шмат каму падалося, што й не было ніколі ніякай Пфляўмбаўм.

Новая фармацыя беларускіх жанчын нагадвала Фрузыну з Быкаўскага апавядання “На съцяжыне жыцьця” – бязмоўную жанчыну, сімпатычную датуль, пакуль не пачынаеш разумець, наколькі забіты ў ёй чалавек, асoba, і значыць, тваю сімпатыю ў яе паводзінах выклікаюць толькі першасныя жаночыя інстынкты, бо ўсё астатнє, што магло б прывабліваць, заглушана ў вытаптана дашчэнту. Але... Але калі гэта толькі інстынкты, чым тады мая чытацкая сімпатыя, мой сэнтымент або жаласць да гэтага стварэння адрозніваецца ад маіх адносінаў да любой іншай жывой істоты – сабакі, коткі, каня? Можа быць, я грашу, і нельга цешыцца з Быкаўскага герайні як з жывёліны? Тады растлумачце мне, чаму нічога, што ёсьць у Фрузе, сутнасна не адрознівае яе ад братоў нашых меншых? Усё яна разумее, нібыта, толькі сказаць ня можа. Ня мае права.

“Фрузына апускала вочы, разгладжвала на каленях спадніцу, а потым уздыхала і доўга пазірала ў вакно”.

“Да яе рэдка калі хто заходзіў, і кожны раз на стук Фрузына насыцярожвалася”.

“Ап’янелая ад вялікага шчасця, Фрузына, аднак, не прыкмячала нічога, старанна затульвала малога і сарамліва ўсміхалася. Упершыню за шмат год жыцьця адчула яна сябе чалавекам – наройні з усімі людзьмі”.

Зрэшты, і мужчына – той, пасъляваенны – таксама часцяком вызначаўся толькі інстынктамі. Праўда, мужчынскія інстынкты грамадства прымала як высакародныя рысы вайскоўца на фронце або якоганебудзь сурогата і справядлівага брыгадзіра – гэта значыць, ледзьве не як прафесійныя якасці. Чала-

век душэўны або інтэлектуал або натхнёны творца ўспрымаўся як недарэка ў грамадстве, якое гармонію пераблытала з парадкам, а разнастайнасць з уніфікацыяй. Нават калі ты паэт, дык мусіў так грукаць сваімі вершамі, каб ні ў кога не было сумневаў, што і гэта прафесія з шэрагу паважаных публікай – як брыгадзір альбо араты ці хоць бы ламавы конь ці старажавы сабака. І рэч тут ня ў тым, што брыгадзір і конь прыносяць карысць, а паэт не. Рэч у тым, што ў пэўны гісторычны момант усе – хто застаўся ў жывых – павінны паводзіць сябе як жывёлы. Зразумела, на транспарантах гэтага не пісалі, але ўсе ў так разумелі, што, будучы канём ці сабакам, ты маеш больш шанцаў выжыць, чым будучы чалавекам ці, крый цябе Божа, паэтам.

Калі гэты закон гучна не фармуляваўся ў СССР, дык у братнім Кітаі яго прамаўлялі адкрыта, прынамсі, без крывадушнасці. У савецкім ГУЛАГу Ларысу Геніюш афіцыйна – перавыхоўвалі, а ў кітайскім камуністычным ГУЛАГу кітайскай Геніюш простым тэкстам казалі, што яе будуць ператвараць у жабу. Гэта значыць, у істоту бязмоўную, без прыкметай чалавечай індывідуальнасці. Вось вам і Быкаўская Фрузына.

Я разумею, што для некага мае слова могуць пра-гучыць крыўдна. Тым ня менш, я гэта кажу, бо ве-даю, адкуль тая крыўда. Надта шмат у нас засталося ад тых “жабаў”, бо інакш адкуль было б столькі маўклі-вай падтрымкі цяперашняму парадку, які культивуе той самы, што і ў сталінскія часы погляд на чалаве-ка, як на комплекс безумоўных інстынктаў.

Падобна, што ў сёньня чалавечы пачатак змагаецца ў нас з тым самым жывёльным, на баку якога ўся бюракратычная машына. Змаганьне ідзе з перамен-ным посьпехам.

Здавалася б, разагналі Саюз пісьменнікаў – што за страх такі, пражывем і бяз іх. А цяпер вазьміце

літаратурны даведнік і паглядзіце, што ў часы Бы-каўская Фрузы ў Беларусі наогул не было ніякіх па-этак. Ніводнай.

Па меры таго, як адтайваў сталінскі ледавік, бяз-моўная Фрузына павінна была загаварыць. Дакладней, не загаварыць, а разрыдацца, разраўсціся на ўесь белы съвет сваёй роспаччу і чалавечай і жаночай... Стоп! Яшчэ не жаночай, а – бабскай, съмя-ротнай, канечнай. Чаму бабскай? Бо не пра тое, што было асэнсаванай праўдай – пра вайну і ГУЛАГ – і не пра свае чалавечыя права, дакладней, марна пра-жытае ў бяспраўнасці жыцьцё, а толькі пра тое, пра ту ю сферу, дзе разраўсціся дазволі – пра любоў-нае. І гэта была Янішчыц. Талент часта прабівае цэн-зурныя съцены. Іншай, слабейшай паэтцы, можа быць, ніхто б і ня даў наракаць на свой бабскі лёс, а тут адчулу – талент.

Дыхне вясной з абуджаных двароў,
І голас жаўры адгукнецца з поля.
Усё жыцьцё – паэзія і кроў,
Усё жыцьцё – трыванье і патоля.

Варушыць вецер зьніклае гальлё,
Ды толькі мне спасланы жалю гуки.
Як дрэва апусцелае гальлё,
Заломвае мая свобода рукі.

Усё было, было ў мяне, апроч
Твойго крыла, пляча твойго, адзіны.
Але пабач, якая сёньня нач
І як снняжок зъяляе галубіны!

З бруі крынічнай голас твой ляплю,
Перабіраю струны-успаміны,
Таму што так абвострана люблю,
Таму што снег кладзеца галубіны.

*Яўгенія Янішчыц.
"Таму што снег кладзеца галубіны".*

Вызваленае бабства па-сутнасьці было ні чым іншым як вызваленым рабствам. Як рабы пакідалі канцлагер, застаючыся прытым рабамі, так і бабы – застаючыся бабамі. Наступным крокам мусіла стаць вызваленне з самога гэтага бабства. Але пакуль яшчэ не цяпер.

Крык роспачы Янішчыц быў громам сярод яснага неба і съледам адразу з усіх канцоў Беларусі вылі-загаласілі паэткі пра сваю бабскую долю, што, зрешты, было блізка да традыцыйнага фальклору, і так уражвала сваёй сілаю, што ператварылася ледзьве не ў асобнае мастацтва, якое крытыкі і назавуць пасыля “жаночай паэзіі”, пэўным падвідам літаратуры.

Паэтак адразу стала шмат і яны, нібыта, прынялі гэтую новую аўтаномію, дзе спакваля фармаваліся і свае каноны, і свае моды.

Тут – гатовасьць быць кім і чым заўгодна пакрыўданай ды асірацелай, пакінутай, стаць аб'ектам зайдзрасьці і зынявагі, а ўрэшце патрапіць пад зынічнайне гэтага варожага съвету. Дык вось жа я вам цяпер – адкажу!

За што вы толькі не судзілі –
А я па-свойму ўсё раблю.
На зайдзрасьць вам мяне любілі,
І я на зайдзрасьць вам – люблю.

Пакінулі свой сълед капытны
На маладой маёй душы,
Мой вобраз юны абабіты,
Як слуп аб’яўны ля шашы.

Наперакор ня толькі лёсу
Нясу высока галаву.
Мой сымех на зорах і на плёсах;
Такая ж, юная, жыву.

І некаму мне крыўды скласыці,
І некалі прыняць дакор.

Жыву і прычакаю шчасця
Усім чарцям наперакор.

Вера Вярба.

Цяпер замест безгалосай і затурканай Быкаўскай Фрузы мы мелі Фрузу разумзаную і, трэба сказаць, таксама затурканую. Апроч ідэалогіі, на яе наваліўся быт і заставалася зрабіць яшчэ адзін крок, каб мы разгледзелі ў Фрузе-бабе жанчыну. Для гэтага бракавала ўнутранае свабоды. А беларускай паэзіі – та-кога таленту, які б мог сваёй сілай заявіць пра гэтую самую ўнутраную свабоду ў падцэнзурных умовах. І такі талент зьявіўся.

Няхай гавораць людзі ля кіёскаў,
што я ў палоне песенных забаў,
што нада мной вяслакавай палоскай
сусед-мастак нябёсы расьпісаў.

Сяброўкі абсталёўваюць кватэры,
я п’ю ў лясах на досьвітку расу
і незалежна, з выглядам гетэры,
чыесьці сэрца ў кошыку нясу.

Raica Baравікова.

Raica Baравікова – іранічнай і лёгкай – развязрнула ўсю гэтую плынь ад бабскасьці да жаноцкасьці. У яе – ані съледу той сірочай пакрыўданасьці. Яна – пясьнярка каханьня. Яна не сядзіць ля вакна з сарамлівым спадзевам, што вось, зазірне, можа быць, на агенчык той незнёмы шафёр і тады, можа быць, нешта будзе, невядома што. Baравікова ведае, што будзе або ня будзе, бо сама, не чакаючы шафёра, стварае сітуацыі і сама, калі хоча, іх разрывае. Ка-жуць, у свой час мужчынская палова маскоўскага літа-ратурнага інстытуту проста касяком увіхалася за беларускай паэткай.

Эвалюцыя адбываецца паралельна з эвалюцыяй бэ-эсэсэраўскай жанчыны. На месца інстынктыўнага ба-

леснага надрыву прыходзіць лёгкая іронія і эротыка. Божа, што б тут сказала вахцёрка Фрузына!.. Зусім іншы съвет.

Адкуль тут мазурка Шапэна?
Галіны да шкілін падплылі.
Я вам абяцаю напэўна
вярнуцца сюды хоць калі...

У кожным садку Беларусі
сягоныя пазёмка ў гасьцях,
раскладваць гады не бяруся,
ды ў нейкім – шчаслівы працяг

начы, дзе блукае Сынягурка...
Я думала, гукі з-пад ліп,
а гэта дыхнула мазурка, —
тосьмех,
то шаптаньне,
то ўсхліп...

Як дзіўна жадаць летуценна
таго, што яшчэ не прайшло,
я зьнікну надоўга, а ў съценах
запыніцца сэрца цяпло...

Апрануты ў белыя буркі
ўсе дрэвы, і кружыцца сънег,
падхоплены шалам мазуркі, —
то ўсхліп,
то шаптаньне,

то съмех...

Raica Баравікова. "Мазурка".

Баравікова таксама выклікала цэлую хвалю наступніц. Уяўляце, як "расьперазаліся" школьніцы ў сваіх таемных паэтычных сыштках! Але, разам з тым, Баравікова – не тыпізавалася. Напэўна, ёй шмат чаго дараўвалі партыя і цэнзура з-за яе дзіўнай унутранай разъявленасьці. Нават па нашым часе знайсьці такую другую паэтку немагчыма. Што ўжо

казаць пра часы, калі Баравікова толькі заяўляла пра сябе.

Тады ўдзельніца літаратурнага падвіду "жаночая пэзія" мусіла пісаць пра жаночае: съцвярджаць, што яна, жанчына, ня горшая будаўніца камунізму за мужчыну, але пры гэтым яна – слабы і прыўкрасны адначасова пол, а таму ў яе – жаночыя слабасці. Кола яе ўнутраных проблем звязана, галоўным чынам, з любовямі і нявернасцямі, кінутасцямі і ўсім такім падобным.

У гэткім выглядзе літаратурны падвід існаваў даволі доўга – амаль тры дзесяцігодзьдзі, пакуль новыя пакаленіні паэтак не началі патроху вылупвацца з яго, разумеючы ўсю яго недарэчнасць у нармальнай і свабоднай, прынамсі ўнутрана, літаратуры. Нехта пісаў пра "сінтэз" і "турмалін" – але й тут адчувалася нябачная прысутнасць таго, ад чаго ты адштурхоўваешся, бо пра "сінтэз", быццам бы, належала пісаць мужчинам. Нехта імкнуўся намацаць рэлігійны кантекст, дзе можна было б уячы ад гэтага ўсюдыснага і, нібыта, першаснага "моцнага полу". Нехта пісаў як – паэт (пэўны час нават у крытыцы лічылася найвялікшай пахвальбой сказаць жанчыне не паэтка, а паэт, што зрэшты, таксама было наступствам полавае дыскрымінацыі). Развязнічаныне падвіду адбылося ў часы "Тутэйшых", калі ўся паэтычная грамада начала распадацца на асобныя індывідуальнасці. Людка Сільнова, Галіна Дубянецкая ці Тацяна Сапач ужо зусім не ўспрымаліся як "жаночы падвід". Цяпер усё, што было пазій, зноў было проста пазій – не жаночай або мужчынскай.

О, эгэта нач!.. Стамляноцца зъмяняцца
съляпяя вочы вечных съветлафораў.
І аціхаюць шолахі шалёных,
з абпаленымі крыламі, мяtlух,
і ўладны над дарогай павадыр
няшчаснага вандроўніка-нябогі

са съмехам і шкадобаю камечыць
ручнік, што звязваў рухі іхніх рук...
О, гэта нач! І заміраюць шэпты
шчаслівых і зыняможаных каханкаў,
і прачынаеща і тут гасцюе сон.
І зараз мне няма куды съпяшацца –
падлічаны учора страты ловаў,
і меч яшчэ на высах ад крыві,
і, значыць, можна жыць цяпер спакойна.
Да часу! Будзе дзень і будзе дзея,
і той, хто быў съляпы, відущым стане,
і будзе наш нябога ўладаром...
А толькі мне няма куды ісьці,
і ўжо даўно няма куды ісьці –
там

некта ёсьць,
і я яго баюся.

Тайана Сапач. "Адзінота".

На “Тутэйшых” працэс распаду нашага літаратурнага падвіду не спыніўся, але з вертыкальнага ператварыўся ў гарызантальны. Як зрешты, і ўсе працэсы ў сёньняшній беларускай літаратуры – яны ўсе працягваюцца самі сабой, бо нічым не стымулююцца, але нічым асабліва і не нейтралізуюцца. Яны ўсе “млявацякучыя” і зынешне паміж сабой не звязаныя, а таму іх ня надта зауважыш, тым больш складана аб’яднаць іх у адно цэльнае бачаныне літаратурнага працэсу. Адсюль і адсутнасць уцямнае літаратурнае крытыкі, якая была непараўнальная актыўнай у 80-я гады мінулага стагодзьдзя.

Але ўсё гэта не замінае нараджацца новым паэткам.

У сёньняшній паэзіі, якая перастала быць “жаночай”, прысутнічаюць усе пералічаныя намі плыні і харектары: ёсьць і “проста” паэткі – пераемніцы Арсеньевай, Геніюш і Пфляўмбаўм, ёсьць і бязмоўныя Фрузыны, ёсьць і бабскія галашэніны ды сіратлівия нараканыні, ёсьць і разнняволеныя ўнутрана пе-

раемніцы Баравіковай, ёсьць турмалінныя і рэлігійныя, і ёсьць тыя, што, перафразуючы Алеся Разанава, сама дарога і тая, што па ёй ідзе.

стаяу на даху, гляджу ў далеч
застылы водгук былой вайны
мы – дзееці, зробленыя са сталі
мы – проста сны

як зайнекоць мае павекі
шалёны крык падштурхне мяне
паміж душою і чалавекам
крыававы сънег

ва ўлоньне маці змагу вярнуцца
зямлі спакутаваным дзіцём
вучыць анёлаў і самагубцаў
любіць жыцьцё

Віка Трэнас. "Зямля анёлаў і самагубцаў".

3. Вершы пра вершы

Яшчэ ў школе даводзілася чуць: не люблю паэзі! Ну што там, вершыкі нейкія. Я й сам, здаецца, аддаваў перавагу прозе. Але ўрэшце высьветлілася дзіўная рэч. Ты ня любіш паэзіі, затое яна любіць цябе. Яна – тая стыхія, што пануе ў тваім неўсьвядомленым. Нездарма Даастаеўскі называў сябе паэтам, бо проза без паэзіі ня мае сэнсу. И проза жыцьця таксама. Паэзія – гэта зусім не гульня ў прыгожыя рыфмы, а тое, што адбываецца з табой па-за межамі тваёй волі, і часта прыводзіць да невытлумачальных наступстваў.

Паэзія – душа тэксту. Ня важна, пра што. Пакуль душа ў тэксцыце – ён жывы. Гэта ня значыць, што ён добры, станоўчы ці аптымістычны. Як і з чалавекам – ён бывае розны – і добры, і злы, і нават недалёкі, і хітры, і сумны...

Рыторыка папуліста таксама моцная сваім паэтычным неўсьвядомленым пачаткам. Зъмест прамовы ня мае значэння, калі гэта не гульня з сэнсам. Захоплены натоўп гадзіну слухае пальмянага трывуна, раз-пораз чуюцца выкрыкі “Правільна!” і прыдыханыні “Ах як сказаў!”, але скончылася прамова і ўдзячныя задаволенія слухачы часта ня маюць уцімнага адказу на пытаньне “А пра што ён гаварыў?” Адказ адзін: гаварыў правільна, у самую кропку. Гэтак сучаснікі ўзгадваюць эфект прамоваў Гітлера. Зрэшты, паэтычная зборня папулістаў універсальная. Важны ня зъмест, а інтанацыя і нечаканыя злучэнныя словаў.

У выказваныні Лукашэнкі пра тое, што ён вырас на “вершах Быкава” зъмест супярэчыць фактам, бо Быкаў вершаў не пісаў. Затое тут ёсьць паэзія, стыхія. И калі адукаванае вуха гэтага выказваныння не прыняло, дык вуха паспалітае з удзячнасцю слухала музыку презідэнцкай песьні.

Паэт і крытык Юрась Пациопа заўважыў, што “анекдот пра “вершы Быкава” не такі ўжо абсурдны, калі слова паэт разумець у вышэйшым сэнсе, ведучы адлік ад Гамера”.

Тое самае можна сказаць і пра Скарину, які “працаваў у Піцеры”. Нашая інтэлігенцыя накінулася на маніпуляцыю гістарычнымі фактамі, і, у адрозненьне ад паспалітага народу, не пачула тут паэзіі. Бо гучыць фантастычна прыгожа. Хіба Скаріна для беларусаў ня тое самае, што Пётр I для расейцаў? Дзіве вялікія постасці не маглі сышыціся ў гісторыі, затое цалкам могуць сустрэцца ў драме або ў сатырычнай паэме.

Ня ведаю, у якіх катэгорыях, але, мне здаецца, гэтыя механізмы выдатна разумеюць работнікі ўсялякіх аналітычных цэнтраў, якія пішуць выступы для прамоўцаў-папулістаў, і “вершы Быкава” ці “мухі з катлетамі” ў такіх прамовах зьяўляюцца не імправізавана, а наадварот – як апорныя словаў, якія ўрэшце ў запомніцца натоўпу, бо ўсё астатніе – сэнсоўнае – адразу забудзецца, як пазбаўленае паэзіі.

Дарэчы, гэтыя “вершы Быкава” ўжо сталі ўстойлівым іранічным выразам у беларускай мове.

Паэзія – гэта гука піс, словапіс, сэнсапіс, у якім праўда фактаў ня мае ніякага значэння. Можа быць, наадварот – чым меней яе ў паэзіі, тым лепей. Як, скажам, у гэтым вершы сучаснага паэта:

Я думаў,
вершы мае відущчыя,
аж пакуль не асьлепніў сам

ад маланкі, самім жа пушчанай,
я гарэў, як бязбожны храм,
сам сабе я ў ім здаўся богам,
адпускаў сам сабе грахі —
грызла ганақ, вяла дарога
зноў на д'яблавыя кругі,
ад яго я вяртаяуся ў поўсьці
і калі цалаваў свой крыж,
ён адбіткам жахлівым помсъці,
бы люстэрка ці д'яблau віж,
і тагды я складаў малітву,
можа, ў соты свой самасуд,
той малітвай, нібыта брытвай,
сашкрабаў у адчаі бруд,
і ў адчаі я рэзаў вочы,
і жахаўся крыві сваёй,
і жагнаўся — набожна, тройчы, —
і агідны жывёльны лой
з гострай брытвы маёй малітвы,
быццам гной, патыхаў маной.

Я пакінуў свой храм съмярдзючы,
азірнуўся на купалы,
а съвятыя ў маіх анучах
несылі кроў маю на сталы,
а я, голы, як здань, бяскроўны,
учыесъці ступаў съяды,
перед Богам жывёле роўны,
нёс грахі свае на клады,
і глыбела за мной съцяжына,
і ступала ў мае съяды
маці грэшных усіх — Жанчына
з поўнай чарай жывой вады.

Анатоль Сыс. "Перад Богам".

Чалавек моцна абмежаваны сваім эмпірычным досьведам і можа пазнаць або прыдумаць толькі тое, што падгледзеў у прыроды. Ніякай “адсябяціны” яму вынайсъці папросту ня дадзена. Выйсъці за гэтаяя межы, за рамкі гэтае абмежаванасъці дазваляе толькі паэзія. Толькі ёй заўсёды вядома больш, чым наву-

цы, палітыцы або жыцьцёвой мудрасьці. Нездарма першы касманаўт Юры Гагарын заўважыў, што задоўга да яго зямлю з космасу пабачыў Лермантаў. Інакш адкуль бы ён ведаў, што зямля — адтуль — блакітная?

В небесах торжественно и чудно!
Спит земля в сияни голубом...

Сама паэзія, як аб'ект, таксама не даецца эмпірычнаму пазнанню — што яна ёсьць такое. Але так хочацца выйсъці за межы, асабліва калі ты паверыў у бясконцыя магчымасъці свайго чалавечага разуму, хоць так і не зразумеў, што гэта такое — разум, жыцьцё, межы. Напісаныя бібліятэкі кніг, што спрабуюць вытлумачыць цуд паэзіі, а цуд застаецца невытлумачальным. Тым часам паэзія, што надзявалася ў апранахі гульні або дзіцячых рыфмаванак або манерных прызнанняў у каханьні, заўсёды была й застаецца тым магутным сродкам, што дадзены ў руکі чалавеку, які толкам не разумее, што ў ягоных руках.

Паэзія — стыхія, непадуладная асэнсаванню — многіх спакушала з дапамогай самай паэзіі раскрыць сваю таямніцу.

Ты — боль, паэзія. Ты — быль.
Твае адвечныя законы
Не для забаў, не для гульбы —
А пошук ісціні да скону.

Ты — рай, паэзія. Ты — рой
Адвечных дум, дзе мы згараем.
І толькі геніі парой
Жылі часова гэтым раем.

Ты — жаль, паэзія. Ты — жар.
Я па тваім хаджу вугольні.
Чыя ня прагнула душа
Твайго зыняволення і волі?

Ты – сум, паэзія. Ты – суд.
І мрояў нашых і зьдзяйсьненъяў.
Хай душы шчырыя нясуць
Высокі лад тваіх памкненъяў!

Ты – лад, паэзія. Ты – сад
З адзіным яблыкам спакусным.
Над ім – каторы год падрад! –
Мае збалела съмягнуць вусны...

Ты – боль, паэзія. Ты – бой.
Ты – прауды непрыступнай вежа.
Я – праведнік і грэшнік твой,
Пусьці мяне ў сваё бязьмежжа!..

Леанід Галубовіч. "Паэзія".

Ёсьць такі дзіўны літаратурны жанр – публіцыстыка. Гэта спроба апісаць і растлумачыць съвет усвядомлена, сэнсоўна, лагічна. Але ўся публіцыстыка съвету назаўтра ж ператвараецца ў макулатуру, калі ў ёй няма крупіцы паэзіі. Найлепшая публіцыстыка пераконваюць нас на логікай сваіх развагаў, а якраз наадварот – прыгажосьцю парадаксальнай фармулёўкі, цалкам пазбаўленай лінейнае логікі. І ўжо сёньня гавораць пра тое, што чалавечая цывілізацыя ўшчыльную падышла да мяжы, патэнцыял "лінейнага мысленъя" вычарпаны і трэба перайсці да іншага, шматмернага. Можа быць, маецца на ўвазе паэзія?

Традыцыйная савецкая публіцыстыка любіла ў кожнай раённай газеце задавацца пытаньнем: а ў чым, уласна кажучы, сэнс жыцьця? Адказ залежаў ад того, хто быў героем нарысу. Калі хлебароб ці даярка, значыць, сэнс быў у вырошчваныні хлеба і даеньні кароў, калі ўчастковы міліцыянт, сэнс жыцьця заключаўся ў змаганыні з хуліганамі. Але такая аблудная літаратурная методыка была даўно высьмеяная паэтамі. Зінаіда Гіпіюс калісьці заўважыла, быццам адказала ўсім публіцыстам (ды ў літаратурным кры-

тыкам таксама): "Калі трэба тлумачыць, дык ня трэба тлумачыць".

Паэзія ня ведае, што яна такое ёсьць.

Як ярка
гарыць у каstry транспарант!
І робяцца попелам
словы былога дэвіза...
О, крапля вады!
Дай кветцы энергіі квант!
Зваліся
калі ўжо ня з неба,
ня з дуба,
дык проста з карніза!

А кветкі ня зьменяць
ніколі газон на вазон.
Ня зьменім і мы
ні на банк,
ні на танк
сваю родную хату.
Цягнік не пайшоў –
цягнік паляццё пад адхон.
А неба блакітны кісель
напаўняеца шэраю ватай.

Над ярам адным
увысь уздымаецца крыж,
а ў яры другім
пануе бязладзьдзе і вэрхал.
А крапля вады
зайжды
на зямлю пасылаеца Звыш,
бо падае крапля
ня зынізу,
ня збоку,
а зверху.

Я ў полі ня воін,
бо воін у полі ня я.
Я помнік пастаўлю
таму, хто мой верш зразумее.

Праз атамы дыму,
якія глынае нябес вышыня,
Свабода ляціць
на крыле папяровага зъмея.

Віктар Жыбуль. "Кропля вады".

Мы спакушаемся логікай, але вартасыць у нашых тэкстах маюць рэчы нелагічныя, а вобразныя ці парадаксальныя ці проста прыгожыя.

Публіцыстыка (як і любы іншы літаратурны жанр) каштоўная і даўгавечная паэзія.

Аднак марна і ад паэзіі чакаць нейкага вытлумачэння рэчаіснасці. Найболышае, што яна можа даць – гэта адчуваньне таго, што табе нешта зразумела, прычым, выказаць сваё разуменне ты таксама зможаш толькі з дапамогай паэзіі.

Драматызм сітуациі, у якой апынуўся чалавек, у тым, што ён застаецца вязнем зададзенасці, які можа быць шчаслівым толькі як вязень, але ў пошуках выхаду з гэтай зададзенасці ніколі ня знойдзе свайго шчасла. Гэтаксама як цялесна, ён і ў думках ня можа выйсці за межы таго съвету, які яму дадзены і які ён спазнае ня шляхам адкрыцьця чагосыці новага, а шляхам парабанання ды множання. І толькі паэзія дазваляе яму адчуць, толькі адчуць, што гэта – межы, а значыць, за імі таксама нешта ёсьць.

Скуль я мог ведаць, якую тайлі пагрозу
Хата агрузлая, што ацалела сярод
Пусткі асфальтавай з кулкамі дрэў-хмарачосаў,
Дзе я кружляў, наталяючы смагу прыгод.
Помню, на хату я толькі зірнуў мімаходзь
І адварнуўся, ды нехта з хаціны, здалося,
Голосам слабкім ледзь чутна шапнуў: не заходзь.

Я... увайшоў. Анікога. На сценах шпалеры
Паабдзіраныя. Сымецьце. Прыцьты ляжак.
Рэшткі ваконнага школа выскаляе і шчэрыць
Шыба, забітая дошкай гнілой наўскасяк.

На павуцінні пад столлю збой высахлыя мух.
Мёртвая ціша... Я выйшаў з палёткай за дзверы —
Як ацалеў, дзіваваўся, тут гэты катух?

Ды праз імгненьне мяне падхапіў, як зазвычай,
Вір гарадскага жыцця, і ў яго гамане
Зынікла дарэшты пахілай хаціны ablічча,
Што такім сумам нязвыклым кранула мяне.
Ранкам прачнúўся і бачу: чужое жытло,
Мухі пад столлю, у коміне вецер скавыча,
Цісьненца звонку мярцвянае ў шыбу съвятло.

Раптам дайшло: я ж вярнуўся, як гэта ні дзіўна,
У туу самую хату, куды кагадзе
Я ўжо заходзіў на шэпт «не заходзь», —
і з хаціны
Рынуў я вонкі да спраў, да людзей, да падзей...
Ранкам ачуўся: на тым жа я зноў лежаку,
Сыцінуты цішай магільнаю, на павуціне
Здохлыя мухі вагаюцца на скразніку.

... Ад той пары прачынаюся ў хаце прапаснай,
Што б ні чыніў і куды б не кідаў мяне лёс.
І ўсё часцей я праседжаю тут невылазна,
Гледзячы ў шыбу, забітую дошкай наўскос.
Брыдка марнеч, ды выходзіць нязмерна марней...
Пэўна ўжо хутка наступнік мой клямкаю бразыне
І ў сваю пастку на хвілю, як я, зазірне:

Будзе пад столлю на павуціне ў кутку
Здохлая муха разгойдвацца на скразніку.

Алег Мінкін. "Хата".

Паэзія любіць нас і тады, калі мы не адказваєм ёй узаемнасцю. Яна гэтага й не патрабуе. Яна праста кіруе ўсім самым важным, што адбываецца з намі ў жыцці. Гэта яна кажа нам, што Бог ёсьць любоў, бо Біблія напісаная вершамі. Нездарма і арміі выпраўляюцца на съмерць, натхнёныя песніяй. І ўвесеь народ забаюкваецца з экрану тэлевізара дзіўнымі алагічнымі інтанацыямі. Бо інакш нічым усъядомленым

ані гібель на фронце, ані стойлавы быт у сыйтай стабільнасьці не растлумачыш і не пераканаеш у неабходнасьці ўсяго гэтага.

Паэзія разварушвае сэрца і паэзія засыпляе разум. Уважлівы слухач паэзіі можа ператварыцца ў медыюма, якога ахапіла польмія.

Як парад без салдат – не парад,
Так квадрат без вуглоў – не квадрат.
Як футболу патрэбны галы,
Так квадрату патрэбны вуглы.

У квадрата чатыры вуглы.
Хай вялікі, ці самы малы,
А ўсё роўна, як ні павярні, —
У квадрата чатыры вуглы.

Ні адзін, і ні тры, і ні пяць...
Можаш плакаць, а можаш скакаць,
Можаш біцца аб стол галавой, —
Ты ня зменіш сістэмы старой.

Так вучылі і будуць вучыць.
Ні зъмяніць, ні стрымаць, ні спыніць
Гэты добраахвотны палон,
Гэты самы грунтоўны закон.

У квадрата чатыры вуглы.
Хай вялікі ці самы малы,
А ўсё роўна, як ні павярні, —
У квадрата чатыры вуглы.

Час ідзе, час ляціць, час імчыць.
Ні стрымаць, ні спыніць, ні разьбіць...
Росквіт вызначыць заняпад.
Застанецца нязменны квадрат.

Адам Глобус. "Квадрат".

4. Паэзія або съмерць

Найстарэйшы сябра Саюзу беларускіх пісьменнікаў Аляксей Анішчык, які нядаўна на 95-м годзе жыцьця пакінуў наш съвет, любіў ці то жартам ці сур'ёзна зауважыць: “Каб добры верш напісаць, паўгадзінкі пасядзець трэба”. Можа й так, сялянскія дзецы генерацыі спадара Анішчыка глядзелі на вершаскладанне як на работу і нібы ўвесь час даводзілі ўсім навокал, што паэзія – гэта таксама праца і што паэты зусім не “дарма ядуць хлеб рабочых і сялянаў”. Паэзію прыраўнялі да службы і для большага падмагавання паэтам, як у войску, давалі званыні – заслужаны, народны, лаўрэат. А ўсе – ад шарагоўца да генерала – былі залучаны ў Саюз пісьменнікаў і наслілі ў кішэні чырвоную ксіву, накшталт міліцэйскай альбо партыйнай. У выніку сярод паэтаў, як і ў войску, завялося шмат людзей выпадковых, якія не работілі нікіх посьпехаў ва ўласна паэзіі, затое паспяхова прасоўваліся па службовай лесьвіцы. На першы погляд, няхай бы яно так і было, калі б не адна акаличнасьць. Побач з імітатарамі паэзіі мусілі “даваць на гары” і паэты сапраўдныя. А як ты дасі, калі душа твая маўчыць? Рэч ня ў тым, што на верш трэба паўгадзінкі, можа й меней, а ў тым, як і калі праз цябе прамовіць тая вышняя стыхія.

Стварэнне паэтычнага тэксту падобнае на ініцыяціву, калі ты паміраеш у гэтым жыцьці, каб нарадзіцца ў іншым. Прычым ад цябе не патрабуеца

ніякае волі, разыліку, нават намаганьня. Усё, што ты можаш, гэта – быць гатовым. А калі гэта твая работа, праца, прафесія і ты за год ці два ня выпусьці зборніка, дык чым ты займаўся ўвесь гэты час? Скажаш: я быў гатовы? Але ж, запярэчаць, быць гатовым – не работа... Міхась Стральцоў апошнія гады жыцьця на пытаньне, чаму ён ня піша, адказваў: “Ня чую”.

На вялікім рахунку, уся беларуская паэтычная грамада падзялілася на два лагеры: тых, хто ўсяляк мацаўші у грамадстве вобраз сацыяльнае значнасці паэзіі, і тых, хто сваім асацыяльнымі паводзінамі гэты вобраз разбураў. Пры гэтым праблему “слыху”, дакладней, ягонае страты, кожны вырашаў па-свойму. Адныя творцы, асвоіўшы рамяство версіфікацыі, спакойна выдавалі “на гары”, іншыя – сыходзілі ў прозу, пераклады, літаратуразнаўства, дзе іхнія посыпехі найчасцей зацянялі колішнія паэтычныя здабыткі, і цяпер новыя звароты да вершапісаньня ўспрымаліся як прыхамаць або спроба выглядаць “не на свае гады”, у кожным разе, недарэчна.

Зусім рэдка здараліся выпадкі, калі паэт замаўкаў як паэт, ператвараўся, напрыклад, у літаратурнага крытыка, але ўсё, што ні пісаў у новай іпастасі, незалежна ад зъместу, успрымалася публікай з недаверам. Маўляў, мы ж ведаем, хто ты такі насамрэч. Такая гісторыя здарылася з Леанідам Галубовічам, які “звязаў” з паэзіяй, як іншыя завязваюць з алкаголем. Але пра гэта пазней.

У прынцыпе, калі ты рана памёр ад гарэлкі, гэта зусім ня значыць, што нешта значыць твая паэзія. Бо ты мог быць прости залежны ад віна. Але мог – змагацца з уласнай плоцьцю, каб вызваліць дух. О, гэтая плоць, яна як камень на назе... Такі паэт ня быў і ня мог быць шчаслівым у плоцкім каханьні, пісаць, напрыклад, нешта эратычнае, бо сама плоць яму – замінала. Цела – абсолютна непат-

рэбная, марная, лішняя реч, бо з цела не прыходзяць вершы.

Хтосьці недакладна назваў такіх паэтаў “праклятымі”. Магчыма, з гледзішча цела, быту, сацыяльнага статусу яны, бадзягі, такім і былі. Але пры чым тут іх паэзія. Гаворка ідзе пра творцаў, якія сваю гатавасць “пачуць” зрабілі сэнсам уласнага жыцьця. Яны тэзу пра тое, што “усё адбываецца ў тваёй галаве” прынялі літаральна і таму не пакінулі сабе ані шляху адступлення, ані варыянтаў “перакваліфікацыі”. Паэзія або съмерць – вось што было напісана на іхнім штандары.

Нічога больш – ні праца, ні сацыяльныя даброты, ні ўласнае здароўе – ня мела сэнсу. Навакольныя глядзелі на іх як на дзівакоў і бажаволкаў, бамжоў і вар'ятаў. Але што гэта ўсё значыць у парыўнанні з ініцыяцыяй, якая настане толькі тады, калі ты да яе – гатовы.

Нехта кінуў папрок
Невідушча
У застольным
Сасновым бары:
У паэтаў
Багата падушак,
У паэтаў
Багата пярын...

Да ікот
Рагатала застольле,
Разжаваўшы
Празрысты намёк.
Быў я праўдай
Нямым і нядольным.
Толькі раптам
Сарваўся замок.

І сказаў я
Шыкоўнай арцелі,

Што паэтамі гной заграбаць,
Што, здараецца,
Мякка ім съцелоць,
Толькі мулка
Даводзіца спаць...

Хай стагодзьдзі
Пацвердзяць хрышата,
Праглынаючы
Крыўды камяк:
Дзе паэтам
Даводзіца падаць,
Там чамусыц
Падушак нямі...

Справядлівасьць,
Нібы балерына,
Пакланіца выходзіць паслья,
Калі леглі
Паэты ў пярыны
Пад агульнаю назвай
Зямля...

Віктар Стрыжак.

Такія – звычайна доўга і не жывуць. Вось Віктар Стрыжак пражыў сорак. Ён быў папярэднікам Анатоля Сыса. Абодва рэчышкія, з суседніх вёсак, абодва там, у сваіх вёсках цяпер і ляжаць, абодва з універсітэтскай адукцыяй, абодвух нехта ўсё жыцьцё стараўся некуды прыстроіць, абодва працавалі – дакладней, перакантоўваліся ў Веткаўскай раёнцы, абодва ў любой кампаніі становіліся цэнтрам увагі, абодва карацілі час свайго чаканья – алкаголем. Розньіца толькі ў tym, што Сыс “зачапіўся” ў Менску. У парапананыні з папярэднімі спробамі Стрыжака гэта быў прагрэс. Хоць трэба прызнаць, што бенефіс Сыса прыпаў на часы большага развалінення, калі можна было ў Доме літаратара беспакарана ўчыняць дэбашы ѹ зрыванць вечарыны іншых. У парапананыні з часамі Сыса, часы Стрыжака нагадвалі сярэднявечча

з інквізіцыяй. Тады адзіным месцам, дзе грамадства нейкі час цярпела валантугу-паэта, была качагарка Дому творчасці ў Карабашавічах пад Менскам. У выніку і “зас্বяціца” Стрыжаку так, як гэта ўдалося Сысу, ня выпала. Розньіца ў якіх пяць гадоў прыпала на розыніцу эпох.

У парапананыні з Сысом Стрыжаку не пашанцевала. Памёр за пяць гадоў да інтэрнэту, вось яго быццам і не было. Ці, можа быць, гэта яму такая роля была наканаваная – папярэдніцкая.

Калі ж казаць не пра вынік, а пра працэс, дык і Стрыжак адыграў свой бенефіс па поўнай праграме. Не трагічна, а хутчэй манерна і нават зыдзекліва і нават весела. Гэты съвет увогуле такі съмешны са сваімі насупленымі сталаначальнікамі, бясконцай колькасцю няпісаных абсурдных правілаў і поўным неразуменнем, што такое – паэзія.

У ранейшых паэтаў іхняе фармацыі ўсё было сапраўды драматычна. Кажуць, Мікола Купрэеў, разбуджаны ў съцірце міліцыянтам, замест згубленага пашпарту, паказваў свой адзіны паэтычны зборнік са здымкам на задніку вокладкі. А Васіль Гадулька – з веданьнем еўрапейскіх моваў раскідаў гной на калгаснай ферме. Гэта вам не Стрыжак і ня Сыс, якія ўжо адкрыта рагаталі ў твар свайго кафкіянскага грамадства. Кажуць, Стрыжак, прагуляўшы колькі дзён працы ў раёнцы, прынёс бюлетэнь, які рэдактар падмахнуў на гледзячы, а пасля нейкая праверка выявіла, што паводле дыягназу ў бюлетэні паэт перабывае на сёмым месяцы цяжарнасці. Абсурд быў ня ў гэтым, а ў tym, што ніхто не расцсьмяняўся і Стрыжак быў выгнаны з асаблівой лютасцю.

Словам, гэтыя двое – Стрыжак і Сыс – прынеслі з сабой зусім іншы спосаб дачыненіняў з савецкай і постсавецкай рэчаіснасцю.

Леаніда Галубовіча ў іхній кампаніі не было. Яны лічыліся пачаткоўцамі, калі ў менскіх літаратурных

кулуарах прыщішана гаварылі пра незвычайную, амаль прыродную зъяву, што нараджаеца, набрыньява, набухае і неўзабаве выбухне ў айчыннай літаратуры праўдзівым геніем, ды такім, што вогненны слуп будзе стаяць аж да неба. Памятаю гэтыя прыдыходыя гаворкі, калі вочы суразмоўцаў съвяціліся ад прадчуваньня. Бадай, чалавек пабочны ў паэтычным асяродку нічога б і не зразумеў. Што там, нейкі вясковы электрык, прапашчы п'яніца, піша вершы. Ды ў нас такіх – цераз аднаго. Але ўжо нават у паветры можна было адчуць гэтую напружанасць перад прыходам генія.

Напэўна, пра жывых так ня пішуць. Тым больш, калі наш герой даўно і съядома “не паэт”, а мірны кабінетны інтэрпрэтатар паэзіі і паэтаў ды аўтар занатовак з кішэні. Дарэчы, метамарфозу Галубовіча можна было разгледзець яшчэ ў тым самым ягоным паэтычным выбуху, тры дзясяткі гадоў таму.

Спакойная мяне перажывуць,
Як многіх на вяку перажывалі.
Спакойная спакойна дажуюць,
Дап'юць віно, абыдуць перавалы.

Спакойная ня любяць перашкод.
Спакойная ня церпяць перападаў.
Спакойная, чакаючы выгод,—
Чакаюць выбуховасці загадаў.

Спакойная ня лезуць да вяршынь,
І ўсё ж, калі вяршыні пакараюць,
Спакойная з наследжаных вышынь
Няўрымсьлівых за дзёрзкасць дакараюць.

Спакойная да старасці жывуць
І ўсё-такі аднойчы паміраюць.
І – гэта ўсё. І ты пра іх забудзь
І пажадай шчасльівага ім раю.

А нас чакае новы перавал,
А нас чакае новая вяршыня,
Дзе не аднойчы, пэўна, баліваў
Бог малады на лёгкай аблачыне.

Леанід Галубовіч.

Галубовіч разьвёў шляхі. Інтуіцыя падказала яму, што ягоны шлях няўрымсьлівых – не бясконцы і ў пэўны момант трэба збочыць туды, дзе ідуць спакойныя. У дылеме “паэзія альбо съмерць”, калі скончылася паэзія, яму засталося не жыцьцё, бо яго там ніколі не было, а съмерць наадварот, адваротная ініцыяцыя, пераход у той “правільны” съвет, у якім ён сам ніколі датуль ня жыў. Напрыканцы сваёй творчасці, перад “звяззам” ён піша лісты памерлым – з імі раіцца, як са сваімі, перад тым, як ісьці да чужых, у спакойныя.

Прывітаныне табе зямное!
Сам ня ведаю – што са мною...

Перачытваў твае лісты.
У мяне ад цябе іх – трыв.
Ад Яўгеніі два – казённых.
І ад Жэні адзін – будзённы.
Два – з рэдакцыі. Так, адпіскі.
Ад рукі адзін. Асабісты.

Мы сябрамі з табой ня сталі.
Ты – стыхія, а я – са сталі.
Праўда, ёсьць усяму мяжа –
Есьць ужо і мяне іржа.

Жэня, страшна бывае ноччу,
Быццам я за табою крочу,
Адарвуся і – палячу...
Ды баюся і ў сyne крычу...

Бог ня даў мне з пялюхаў крылаў.
Груба скажам: ня выйшаў рылам.

Духам выйшаў, а целам – тут.
Што ж, затое няшмат пакут.

Толькі вось адзінока плоці,
Бы каню ў скураной аброзі.
Ёсьць, вядома, ў мяне сябры
Іх таксама чамусьці – тры...

Два казённыя – для труны,
Трэці верны, ды ўсё – п’яны.
Ёсьць дачка.

Я чакаю съмерці –
Трэба цела з душою звесьці.

Не хапае мне тут души.
Стрэнеш там яе – напішы...
Каб хоць ведала сука плоць,
Што душа яе недзе ёсьць...

Ліст дашлю я пасъля.

Ганцом –

Словам, думкай...
Перад канцом.

Леанід Галубовіч. "Неадасланы ліст".

Пасъля съмерці Анатоля Сыса я згадаў эпізод нашай выпадковай сустрэчы каля хлебнай крамы на Круглай плошчы ў Менску. Пастаялі, пагаварылі. Гэта быў пачатак 90-х. Сыс яшчэ не ператварыўся ў таго бажаволка, які будзе на мітынгах апазіцыі падаць перад кожным стрэчным на калені. Ён яшчэ быў зьнешне як усе. “Ну і што цяпер зьбіраешся рабіць?” – запытаўся я. “Цяпер засталося толькі памерці”... Чым ён і займаўся наступныя дзесяць гадоў – чакаў ці то вершаў, ці то съмерці. Усё астатніе было неістотна.

Аднак я ведаў Сыса даўней, яшчэ з Гомелю, і таму выкажу, магчыма, крамольную для ягоных фанатаў думку. Не стыхія круціла Сысом, а Сыс съядома праграмаваў свой жыцьцёвы шлях – менавіта такі шлях паступовага выходу на ролю гарадскога вар’ята,

прычым у сталіцы, на самай адборнай публіцы. Іншы раз здавалася, што за ім стаіць прагматычны менеджэр, які раскладае на шалях ягоныя жыцьцёвыя актывы: здароўе – нішто, шоў – усё, а шоў, як вядома, мусіць працягвацца.

Галубовіч, які таксама чакаў гэтага аб’яднання плоці з душою і зьнешне паводзіў сябе зусім прагматычна – кінуў піць, скончыў літністывут, стварыў сям’ю, пайшоў на работу, тым ня менш, не выстройваў свайго лёсу. У яго ўсё адбывалася неяк само сабой. Напачатку 80-х на яго пазіралі як на генія. Пасъля яго нібы зацьміў карнавальны бажаволак Сыс. Але Галубовіч не саступаў. Гэта быў фантастычны сыход двух птушак адной пароды, які нагадваў танец цецерукоў на такавішчы, у якім пры жаданыні можна было заўважыць і маляўнічы сымяротны двубой гладыятараў – служкаў бязлітаснай Музы.

Беларусь, народжаная паэтамі й паселеная ў іх вершах, сапраўды амаль не намацвалася ў рэальнасці. І такая вось нерэальная ды эфемерная, яна сама стала для іх Паэзіяй, Музай, Багіняй, якой яны служылі з той адданасцю, адзінай меркай якой магла быць толькі съмерць. Гэта я да того, што ў дылеме іхняй – паэзіяльбо съмерць – паэзія была сінонімам Беларусі.

У расейцаў шаблі касыя,
у расейцаў очы Батыя,
конскія хвасты за плячымі,
потная кабыла — Айчына.

Не патрап пад шаблі касыя,
не павер у очы Батыя,
не сядлай жарэбай кабылы —
прыведзе да цёмнай магілы.

А ў мяне ж свая ёсьць магіла,
а мяне ж яна палюбіла,
палюбіла сынам і мужам,
як жану, я біў яе гужам,

а я біў-пытаўся: ці мала
да мяне з чужынцамі спала?

“Спала з маскалём, спала з ляхам,
ды была пасьцельлю мне плаха,
спала з тваім бацькам — ліцьвінам,
а цяпер з табой — майм сынам,

паглядзіся ў рэчкі лясныя,
хіба ж маеш вочы Батыя,
хіба ж конскі хвост за плячыми,
паглядзі — з кім спала Айчына,

а ў расейцаў шаблі касыя,
а ў рассеяў вочы Батыя,
конскія хвасты за плячыми,
потная кабыла — Айчына.

Не патрап пад шаблі касыя,
не павер у вочы Батыя,
не сядлай жарэбай кабылы —
прывязе да цёмнай магілы,

а ў цябе ж свая ёсьць магіла,
а цябе ж яна палюбіла,
палюбіла сынам і мужам,
як жану, ты біў яе гужам,
а ты біў-пытаўся: ці мала
да цябе з чужынцамі спала.

Спала з маскалём, спала з ляхам,
ды была пасьцельлю мне плаха,
спала з тваім бацькам — ліцьвінам,
а цяпер з табой — з майм сынам,

паглядзі у рэчкі лясныя, —
хіба ж маеш вочы Батыя,
хіба ж конскі хвост за плячыми,
паглядзі — з кім спала Айчына”.

Анатоль Сыс. "Песьня пра жсану".

Падсумоўваючы ўсе характарыстыкі, я б параўнаў

гэтых паэтаў з птушкай-страцімам. Памятаце, у Багдановіча, ёсьць такі страцім-лебедзь, які ганарыста адмовіўся сядаць на Ноёў каўчэг, вырашыў сам плысьці як каўчэг, а тады яго абселі іншыя птушкі і не далі яму продыху, аж пакуль ён не патануў. Усе птушкі выжылі, а страцім, які іх вынес з патопу, ня выжыў.

І што там галоўнае было ў страціма? Аддаць сябе, прынесыці ў ахвяру. І тая краіна, якую яны працягвалі ствараць у сваіх вершах, калі-небудзь, можа быць, напэўна, верагодна, трэба думаць, ацэніць іхнюю ахвяру.

Леанід Галубовіч у сваіх успамінах настойвае на tym, што затоеным канкурэнтам Сыса быў Славамір Адамовіч. На доказ гэтага прыводзіцца наступны верш:

Быў я і там, і тут,
бачыў я тое, гэна;
бацькі мне то Бог, то суд,
турэмны дворык — арэна,
але
я не хачу, як ты,
у бруднай казённай кватэры
курчыща ад нематы
і распаду матэрый.
Я не хачу лячыць
язву чылійскім соўсам
і п'яным вокам лічыць
на столі промняў палосы.
Чуеш ці, Толя Сыс,
жыць я хачу дазванья —
хай пад мяントоўскі сьвіст,
хай сабе з плачам кані.
Быў я і тут, і там,
бачыў я тое-сёе:
напрыклад, як гіне Хам
у белым убраныні Героя...

Славамір Адамовіч.

Не, няма тут затоенага канкурэнта. Адамовіч агрызнуўся на дэманстратыўную паблажлівасць, з якой ставіўся да яго Сыс. Але ня варта гэтае агрызаньне ўзводзіць у статус канкурэнцыі. Сапраўды, Адамовіч можа гуляць у гэтую гульню, бо адчувае ў ёй так любасную сэрцу правакацыю, але ні ў якім разе міф пра затоенага канкурэнта ён не прыдумаў дый не ўласцівіт сам. Гэты міф прыдумаў і “падклай” Адамовічу – Галубовіч. Як тое адбылося і чаму? Рэч у tym, што гэта Сыс мог пачувацца канкурэнтам Галубовіча, а той ад велікадушнасці і апякунчага інстынкту падсунуў яму Адамовіча, маўляў, гэта ня ты, Толя, камусьці – гэта значыць, мне – зайдросцьціш, а гэта табе нехта – гэта значыць, Адамовіч – зайдросцьціш. Супакой, маўляў, свой непатрэбны верад.

Вось такая атрымалася містыфікацыя. Між tym, калі параўнаць два вершы, прысьвечаныя Сысу Адамовічам і самім Галубовічам, дык ня трэба асаблівага аналізу, каб убачыць, дзе пісала душа роднасная, а дзе чужая, можа быць і падобная, але толькі на першы погляд.

Вось і выпіта да дна
ўся мана.
Шлях-дарожанька п’яна
ад віна...

I Айчына ад відна –
негідна,
бо пакуль яшчэ яна –
старана...

Каму – крэсы, каму – кут,
каму – край...
I пакуль яшчэ мы тут –
налівай!..

Працьвярэзішся, і – глядзь! –
ні кала...

І разьдзеты сам, як блядзь,
дагала...

I ў суседа – ні віна,
ні віны...
I ня ўцяміш з бадуна
стараны...

Пахіснешся ад съяны
да съяны...
За съпіно – шатуны
сатаны...

Тут бы й чараку адну
за памін,
за радную старану –
родны ж сын...

Толькі б сілы яшчэ мець,
каб падняць
тую чараку за съмерць
тваю, Маць...

Леанід Галубовіч. "Беларускае пахмельле".

Славамір Адамовіч, напраўду, выглядае такім самым непрыкянятым і амаль такім самым вар’ятам. Але толькі выглядае і толькі амаль, бо па-за зынешнімі падабенствамі ён паэт хоць і таго ж пакаленія, але зусім іншай фармацыі, пра што і сказаў у сваім вершы. Адамовіч знаходзіць смак і ў плоці, і ў быце і ў пражываньні матэрыяльнага жыцця. I ніяк яго не назавесі страцімам. Ён не абагаўляе Ясеніна, як Стрыжак, не называе Купалу сваім бацькам, як Сыс, і, у адрозненьні ад Галубовіча, мала цікавіцца творчасцю раўналеткаў. Ён сам па сабе. Таму пра паэзію Адамовіча трэба гаварыць з іншай нагоды. Прынамсі, не ў разьдзеле “Паэзія альбо съмерць”.

Што да герояў гэтага разьдзела, дык іхні досьвед стаў па-шэксьпіраўску фатальным: чым больш ты мёртвы, тым больш ты жывы. Мёртвы як плоць,

жывы як дух. І ня трэба тоўстых тамоў, і нават паўгадзінкі ня трэба, каб напісаўся верш. Бо колькі трэба тых геніяльных вершаў, каб яны засталіся? Адзін. І колькі трэба, каб застаўся ты, паэт? Кніжка. Як у Багдановіча. Пісаць дзеля заробку – гэта іншая доля і зусім іншая гісторыя.

5. Д'яблавы дзеци

Любіце паэтаў жывымі, а ня мёртвымі. У пасъляваеннай беларускай літаратуры гэты сюжэт-заклінанье паўтараўся ў шматлікіх вершах. Тут інтуітыўна выяўляўся інстынкт самазахаванья, бо перад гэтым паэтаў масава зынішчалі фізічна. Рыгор Семашкевіч у сваім знакамітым творы пра менскія вайсковыя могілкі і “маршалаў нацы” Купалу і Коласа заклінаў: “Любіце паэтаў, любіце! Іх так ненавідзецьмаглі”. Аднак часы зъмяніліся. Паэтаў перасталі расстрэльваць, заклік любіць набыў іншы сэнс – маўляў, глядзіце, якія яны ранімыя і непрактичныя, гэтыя божыя дзеци, съпіваюцца ў дым, паміраюць маладымі, губляюць свой дар. А ўсё таму, што ня любіце нас вы ўсе. Вось памром, тады ацэніце страту, тады паплачаце, тады пашкадуеце, што жывых не любілі.

Наколькі гэты сюжэт-заклінанье быў папулярны яшчэ гадоў дзесяць таму і раней, настолькі ж цяжка ўявіць яго ў вершах сёньняшніх дваццатігадовых. Бо зноў перамяніўся час. І слова “любіце паэтаў” выклікаюць натуральнае пытанье: “А за што іх любіць?” Людзі яны часта нязручныя, каб не сказаць болей. Чалавече асяродзьдзе геніяў у большасці выпадкаў церпіць ад іхній няувагі, непрадоказальнасці альбо і ўвогуле дэспатызму. Можна было б падумаць, што з узростам яны, калі дажываюць да старасці, робяцца спакайнейшымі і на погляд атачэння больш

адэкватнымі. Мне таксама так здавалася, пакуль нядаўна ня здарыўся выпадак са славутым літоўскім паэтам Сігітасам Гядам. Ён, між іншым, не аднойчы перакладаўся па-беларуску і ў свае 65 гадоў стаў самым аўтарытэтным патрыярхам паэзіі ва ўласнай краіне. Дык вось нядаўна Гяда перакладаў першую кнігу Дантавай “Боскай камедыі”, якая называецца “Пекла”. Памятаце, “Жыцьцёвы шлях прайшоўшы да паловы, я апынуўся ў цёмным гушчары”? Так і здарылася з перакладчыкам. Скончыўшы Дантаву “Пекла”, ён выйшаў на кухню, скапіў нож і некалькі разоў ударыў ім уласную дачку. Грамадскасць была ў шоку й ня цяжка ўявіць, як бы яна пасъля гэтага ўспрыняла заклінанье “любіце паэтаў”...

Неба шэрым рyzзём па-сіроцы
Навісала над лісьцем сухім –
Над пакурчаным лісьцем сухім:
Быў Кастрывчнік, тужлівы і змрочны,
У няласкавым годзе майм:
Слаўся золкі туман нездароўчы,
Сеяў жудасць у лесе глухім –
Поўз ад возера Обэра ноччу
Па гушчарніку Віра глухім.

Тут, сярод кіпарысаў магутных,
Я аднойчы з Душою блукаў.
Між Тытанаў з Псіхеяй блукаў.
Я тады, як паток каламутны,
Палкім сэрцам бурліў, клекатаў
І з жаролаў вулканаў раскүтых
Ў край съюздёны на Поляс съякаў –
Па адхонах вулканаў раскүтых
Ў край бязылюдны на Поляс съякаў.

Мы хаваліся ў словах сірочых,
Як у выстылым лісьці сухім –
У пакрученым лісьці сухім;
І хация быў Кастрывчнік прарочы
У бязылітасным годзе майм

(Ноч Начэй узышла над усім!) –
Мы забылі, што гэтаю ноччу
У прыстанішчы зданяў глухім,
Каля возера Обэра ноччу
Вір блукае па лесе глухім.

Эдгар Алан По. Уляном (фрагмент).
Пераклад Алега Мінкіна

Калі я думаю, што паэты – ня боскія, а д'яблавы дзеци, першае аблічча, што ўсплывае перад вачыма – Эдгар По – улюблёны пісьменнік усяго съвету і прытым чалавек трагічны ды непрыкяяны адначасова. Ён і памёр страшнай съмерцю ад шаленства, як і жыў у шале ўласнай паэзіі.

Цяжка сказаць, калі такое пачынаецца, а калі сканчаеца. Прынамсі, сёньня мне не відаць такіх выразна непрыкяяных паэтаў, якія былі яшчэ пяць-дзесяць гадоў таму. Зъмянілася эпоха, зъмянілася грамадства, зоркі на небе пералеглі іншым парадкам? Зъмянілася паэзія. Прыймем настолькі, што аднагодак Анатоль Сыс у сэнсе паэзіі ўяўляеца мне ў адной эпосе з Эдгарам По – у той бясконца далёкай эпосе, пра якую сёньня нішто не нагадвае ані ў паэзіі, ані ў жыцьці. Чаму так? І чаму я думаю пра гэта і гэта адчуваю, быццам і насамрэч усё, што адбываецца, адбываеца ў маёй галаве...

Божа, калі ты ўбароніш мяне ад самоты?
Божа, калі ты пачуеш літаныні мае?
Там, за дзвіярыма –
съяцігуй і паходняў віхуры,
там, за съяцюно –
сумоўем асьлеплены съвет...
Мне б гэтых зъменлівых ветраў глыток –
і зажыць дзеля скону,
мене б толькі скінуць каканьня гадзюку
з грудзей...
Божа, калі ты ўбароніш мяне ад самоты?
Божа, калі ты пачуеш літаныні мае?

Божа, калі ты пачуеш літаньні мае,
я не паверу тады у тваё існаваньне.

Тацяна Сапач.

Зрабіўши дугу ад высновы пра тое, што музай для нашых паэтаў заўсёды была Беларусь, да высновы пра тое, што паэзія – можа быць, гэта д'яблова справа, развагі мае зайшлі ў тупік. Усё пераблыталася, высокая і нізкае, съпітая абліччы шаленцаў і далёкае неба ідэалу, жыцьцё і съмерць. Усё згрувасцілася да кучы, каб раптам прыйшло яснае разуменьне, што паэзія ня мае дачынення да д'ябла й ягонага галоўнага інструменту – спакусы. Зрэшты, ня мае яна дачынення і да Бога. Рэлігійнае пачуцьцё, вера, нават экстаз – гэта тое, што ты прымаемаеш або аддаеш. А паэзію ты толькі праз сябе праpusкаеш. Вось прайшла яна праз цябе – і нічога не засталося, апрач запісанага на паперы верша. Ня важна пра што, ня важна як, і тым больш – навошта. Ты адчуваеш шкадаваньне, як у Багдановіча, калі на далоні – усё, што засталося ад прыгожай съняжынкі, – слата.

У так званым цывілізаваным съвеце паэтаў даўно перасталі дэмантаваць ці абагаўляць. Як і самі паэты перасталі быць кумірамі публікі. Гэтую ролю цяпер выконваюць музыкі – сярод іх можна сустрэць бажаволкаў і страцімаў. Тым часам паэзія ператварылася ў звычайны прафесійны занятак. Натуральна, ніхто не напракае паэтаў за тое, што яны “ядуць чужы хлеб” і ім самім ня трэба даказваць свайго права на існаваньне ў такой вось паэтычнай іпастасі.

Расейскі літаратар Пётр Вайль зафіксаваў гэту перамену, апісваючы Стамбул. Паэтаў-страцімаў у яго прадстаўляе Байран, а тых, сучасных – Бродскі.

“Як і Нідзе, з нічога выплывае Конья, старажытны Іконій, скрыжаваньне заваёваў, а цяпер – вялікі новы горад, што бурліць вакол смарагдавага купала маўзалея Меўланы, цэнтру секты круцёлак-дэрвішай.

Убачыць іх у дзеяньні нялёгка, але можа пашанцаўца.

Разылічанае рацыянальнае стараньне, расьпісаное па секундах і па, – заварожвае. Пад рэзкія гукі саза дэрвіши раскрываюцца як бутоны. Кручэнье пачынаецца марудна, са скрыжаванымі на грудзях рукамі, хуткасьць нарастаете, руکі разводзяцца ў бакі – правая далонь раскрытая дагары, да Бога, левая павернутая ўніз, да людзей, усё праз сябе, для сябе нічога – ногі пераступаюць, як у балетным фуэтэ, фалды доўгіх рознакаляровых съвітак уз্যлятаюць пялесткамі і ўтвараюць дрыготкія кругі, каўпакі-песьцікі здаюцца нерухомымі, толькі міргае ў кружэныні адсутны твар са спыненым паглядам. Ваўчкі Алаха. Жывы дыван. Стракатыя кветкі экстазу.

Экстазу чакаюць, да яго рыхтуюцца, да яго гатоўя. Як да прытоку натхнення – паэт, якога так ахвотна параўноўвалі з дэрвішам, з бажаволкам, чый сэнс – быць бяздумным правадніком (далонь угому, далонь уніз) абагоўленага слова”.

Гэта пра першых – пра Байрана. Цяпер – увага:

“Ніяма нічога далей ад паэтычнай пазіцыі Бродскага. Паэт – захавальнік. Заставацца толькі тое, што зауважыў мастак. Фіксцыя ў вечнасці даеца пазытычным заклінаньнем. Тое самае датычыць гістарычных падзеяў і прыродных зъяваў”.

Думаючы пра Бродскага, пра наших сёньняшніх маладых паэтаў, пачынаеш ставіць пад сумнёў знакамітае вызначэнне Бруса “паэзія – рэч неусъядомленая” (па-расейску – “нерассудочная”). Здаецца, усё ўсьвядомлена і больш падобнае да спакойнай інтэлектуальнай работы, а не да танца дэрвішай з тварамі адсутных праваднікоў невядомай энержіі. Калі так, дык што такое сёньня – талент? Ува што трансфармавалася натхненне? І чаму нам усё гэта хочацца чытаць?

Проста блукаючы па вуліцах
найкім лютайскім вечарам
і складаючы вершы,
забыўшыся на дакоры,
я выпадкова сустрэўся позіркамі
з зялёным чалавечкам,
што быў распяты на звычайнім съятлафоры.

I ня тое, каб вельмі
съпяшаўся я зараз дадому —
проста зъяўленьнем сваім
ён адкрыў мне дарогу.

I зараз быў ён
нават больш Хрыстом,
чым той, каго прынята лічыць
сынам бога...

I чамусыці падумалася
аб далёкім і цёплым чэрвені,
недасягальным, лагодным моры...
А вуліца гудзела сабе,
бы вялікае чэрыва,
не заўважаючы месію,
распялятага на съятлафоры...
Віталь Рыжкоў. "Зялёны чалавечак".

Ёсьць адна простая рэч, якая лучыць дэрвіша-Байрана з архіварыюсам-Бродскім. Гэта свобода. Яна лёгка пазнаецца на сцэне, дзе сабраліся съпевакі — прафесійныя і аматары, ня важна. Пасачыце за іх паводзінамі. Той, у каго ёсьць слых і голас, і хто ўпэўнены, што яны ў яго ёсьць, пачуваецца раскавана і вольна, слухаць ягоны съпей для вас — задавальненіне. А той, хто ня ўпэўнены, паводзіцца скута, ён саромецца альбо ўганяе ў сорам вас, слухача. Свобода — адчуваюне гармоніі ў tym, што выходзіць з-пад тваіх рук, вось ад чаго можа перажыць эйфарью і дэрвіш, і архіварыюс. Тут —пераемнасць паэзіі і яе вечнасць.

Учора сябра сказаў мне: “Твае герой-паэты прадзі-

раюцца ў непралазных гушчарах, ранячы сябе аб лаўжы ды сплеценае гольле. Дапусьцім, гэта нашчадкі Купалы. А дзе ж нашчадкі Коласа? У літаратуры аднолькава каштоўныя і гушчарныя бадзягі, але і архітэкторы садоў ды ландшафтаў”. У адказ на заўвагу я сказаў, што сёньняшнія дваццацігадовыя — хутчэй нашчадкі Коласа, чым Купалы. Яны не ван Гогі ды Гагены, як іхня папярэднікі, у якіх творчасць перадувала самое жыццё, яны прафесійныя мастакі, якім нікому ня трэба даказваць ані вартасці свайго занятку, ані права сваёй мовы, ані рэальнасці сваёй краіны. Яны не нясуць свободу іншым і ня вымушаныя здавальняцца толькі ўнутранай свободай. Ім пашанцавала нарадзіцца свободнымі. З усімі агаворкамі гэта, тым ня менш, так.

У пяць гадзін раніцы, ў пяць
таксоўкі самотна стаяць,
месцічы ўсе яшчэ съпяць
у пяць гадзін раніцы, ў пяць.

У пяць гадзін раніцы, ў пяць
шклом алкаши не зьвіняць,
дзеці «Макдональдсы» съняць
у пяць гадзін раніцы, ў пяць.

Хтосьці на працу ідзе,
хтосьці ідзе ваяваць,
хтосьці плыве па вадзе,
хтосьці працягвае спаць...

У пяць гадзін раніцы, ў пяць
сонна ліхтарні гараць,
рана судзіць і караць
у пяць гадзін раніцы, ў пяць.

У пяць гадзін раніцы, ў пяць
можна сабе дазваляць
простыя рыфмы ствараць
у пяць гадзін раніцы, ў пяць.

Хтосьці на працу ідзе,
хтосьці ідзе ваяваць,
хтосьці няведама дзе
толькі зьбіраеца спаць.

Усевалад Сыцебурака. "Ранішні блюз".

Такім чынам, сярод сёньняшніх паэтаў няма вар'ятаў і бажаволкаў, а пануе зусім іншы тып – "нормальны чалавек", ён не сыпіваецца ад задушша плоці і не шукае вызваленяня духу так, каб самому ператварыцца ў віхраслуп.

Сёньняшня паэты ствараюць выдатныя вобразы, але іх паэзія ўжо не канфліктуе з рэчаіснасцю, яна ўжо ня хоча быць роспаччу і ня ёсьць сінонімам Беларусі. Прынамсі, у пераважнай большасці таго, што пішуць сёньняшня дваццацігадовыя, найбольш бачныя з іх. Паэзія – від мастацтва.

У цэлым гаворка ідзе пра тэндэнцыю менавіта сёньняшняга дня і гэтага пакаленія. Калі я фармулюю іх адметнасць ад папярэднікаў, дык называю трыв рэчы:

Яны – еўрапейцы, якія ствараюць свае вершы ў еўрапейскім кшталце. Мне цяжка ўявіць сярод іх палымянага фаната паэзіі Сяргея Ясеніна і ўсёй вялікай расейскай літаратуры. Не таму, што Ясенін кепскі, а літаратура насамрэч не вялікая. Проста зъмяніўся час і той лёд на рацэ, які колісі бачылі мы, крыгаходам сышоў у невараць.

Яны – індывідуалісты. Не супольнікі, грамада, якімі ў маладосці лічылі сябе паэты майго пакаленія. Гэтыя – кожны сам па сабе. Што, аказваецца, зусім не замінае ім любіць адно аднаго. А наконт таго, каб іх любілі толькі таму, што яны паэты, здаецца, ім такое і ў галаву ня прыйдзе.

Нарэшце, яны перастаюць быць кожны сам сабе Багушэвічам – непадзельна адказным за табою ж прыдуманую Беларусь. І Беларусі вакол іх, а ня толькі

ў іхний галаве, пры ўсіх агаворках, стала непараўнальнай больш, чым было дваццаць гадоў таму.

Дваццаць гадоў таму ўсе пералічаныя тэндэнцыі ўпершыню прайвіліся ў беларускай літаратуры як зъява. Імя гэтай зъявы – таварыства маладых літаратараў "Тутэйшыя", што стварылася напрыканцы 1986 году ў Менску. Праўда, за зынешній формай неформальнага аб'яднання хавалася нешта больше, тое, што потым назавеца паэты Новай Культурнай Сітуацыі.

За небакраем Еўропы: у акопах заціхла туга
Людзі, нібыта паслья хлараформу,
жывуць—паміраюць
Ціхае літаньне: НЯ СПАЦЬ
Цёмныя, начныя слова на паперы згараюць

Кроплямі маляванага раю сцякаюць з-пад рук
Існаваць, існаваць
Ісьці тваімі шляхамі, забытая зынічка Еўропы
Глядзі:
Нібы вечнасць у шашкі, гуляюць у съмерцы
далакопы

За небакраем паэзіі: ноч, ханскі патруль
Далакопы дзеляць вонратку, колькі стагодзьдзяў?
Ах, святая нянявісьць, толькі тут мы дома
Сярод пахаваных магіл ды забытых багоў.

Ігар Бабкоў.

6. “Тутэйшыя”

У 1980 годзе ў Менску было ўсяго два-тры дзясяткі съядомых беларусаў, ніхто не гаварыў на роднай мове, бел-чырвона-белы сцяг быў нікому не вядомай крамолай, а слова “незалежнасьць” проста не прамаўлялася, бо не магло нічога значыць. Згаданыя два-тры дзясяткі былі як на падбор літаратарамі, мастакамі, артыстамі, музыкамі. Прычым іхня пракананыні настолькі кантраставалі з рэчаіснасцю, што супольнасьць нагадвала секту. Іхня сустрэчы адбываліся таемна, на кватэры, або, найчасцей, у мастацкай майстэрні ці на прыродзе. Належаў да іхняга кола і Алеś Розанав.

Ягоныя паэтычныя зборнікі “Незалежнасьць” і “Кардынаты быцця” маглі ўсё перавярнуць у маладой галаве, зъмяніць усю жыцьцёвую праграму чалавека. Так было. І калі выйшаў наступны зборнік – “Шлях-360” – беларускае кола ў Менску налічвала ўжо прынамсі ў два разы больш прыхільнікаў і колькасць гэтая абяцала расьці ў геаметрычнай прагрэсіі. Студэнты выпраўляліся ў далёкія райцэнтры, дзе ў кнігарнях яшчэ можна было набыць гэтыя кніжкі, на Розанава палявалі, ягоныя творы пасыпалі ў войска сябрам, скуль тыя вярталіся часцяком з уласнымі, натхнённымі Розанавым, вершамі. Так, прынамсі, адбылося з Анатолем Сысом. Мне згадалася тагачасная першамайская дэманстрацыя – абавязковое мера-

прыемства – дзе ў студэнцкай калоне, чакаючы каманды рушыць, наперабой чыталі Розанава.

Упала зерне –
і не ўзышло,
а што ўзышло – кукольле заглушыла,
а што не заглушыла – выбіў град,
астатнє развеяў вецер...

Ці маеце што есьці?..
Крумкачы
зыяцеліся ад горада і вёскі,
нібы зацьменье, засланілі сонца –
і ў сэрца учапіўся чорны цень,
і ў мозг пранік картавы і ўтрапёны
халдзейскі гоман: марная патрэба...
Ці маеце што есьці?..

І звяры
з лясоў і нораў зграймі прыбеглі,
загойсалі ў дзівотнай пантаміме –
імпэт і хіжасць... хіжасць і пагоня...
Паветра нюхалі – прысьпешвалі хаду,
разбойнымі зубамі ляскацелі
і скавыталі... –

халадзела кроў:
яна была ім і пітвом і хлебам...

Ці маеце што есьці?..
Надышлі
з дарог вялікіх шумныхя натоўпы,
бушуючы: відовішчаў і хлеба!..
І ўгору падымалі кулакі,
бы пагражалі невядомым страхам,
і калыхаліся –
як збажына пад ветрам...
Ці маеце што есьці?..
Прыбрылі
з усіх бакоў нябогі і калекі –
жабрацкія палапленыя торбы
худой дзятвой чапляліся за шыі.
Надзённы хлеб ім быў недасягальны,
таму прасілі проста: што дасыцё...
Ці маеце што есьці?..

Больш ніхто,
ніхто больш не прыйшоў...
Зьвяры і крумкачы,
натоўпы і нябогі атрымалі,
што прагнулі,
займелі, што хацелі...
А Сэнс усё пытаяўся пра спажытак.

Алесь Разанаў. "Паэма жніва", (фрагмент).

Дзіва было ў тым, што Разанаў не займаўся ні асьветніцтвам, ні пропагандай. А згаданыя зборнікі – выключныя ў ягоным уласным даробку – былі чистай энергіяй, якой прасякаўся кожны, хто прыпадаў да ягонае творчасці. Тады ўсе пачыналі пісаць "пад Разанава", толькі паэзія ва ўсіх атрымлівалася розная. Бо энергетыка ў Разанава не была прывязаная ані да імён, ані да месца, ані да ўласнае крыві. Ягоныя вершы, напэуна, маглі аднолькава глыбока ўспрымацца і селянінам, і гардзянінам, і беларусам, і якім-небудзь венесуэльцам. Разанаў стаў абсолютным кумірам для моладзі.

Народжаны ад хлеба, прагну хлеба.
Дзе затрымаўся сейбіт,
каб спытаць,
калі маё жніво пачацца мусіць
і што за доля вызначана мне.
Ня ведаю –
Гляджу і не знаходжу:
у іншых наліваюцца зярнты,
у іншых – плён, у іншых – моц і гонар,
бо неаддзельны хлеб ад чалавека,
і неаддзельнасць гэтая навек.
Мае палі найболей зараслыі,
але – авохі – зараслыі кукольлем:
чаму кукольлем і чаму мае?!. –
якая воля так наканавала
і знак які паўзьдзейнічаў на іх?..
Ніхто ня скажа,
скажуць: адбылося,

што зробіш, адбылося, вось і ўсё...
Дзе затрымаўся,
дзе падзеўся сейбіт,
які б разъмежаваў і растлумачыў:
што мушу жаць, народжаны ад хлеба,
і што такое ўвогуле жніво...

Алесь Разанаў. "Паэма жніва", (фрагмент).

Усё ў ім было незвычайнае. Мала таго, што ягоныя вершы ніяк ня тычыліся нашай рэчаіснасці, ня несылі яе знакаў, і ўжо гэтым былі не-савецкія, дык аўтар яшчэ й не спрабаваў ніяк замаскавацца ці хоць прыкрыцца гэтую нагату чистай паэтычнай энергіі. Ня менш за вершы ўражваў і сам Разанаў – зынешнасцю, манерай гаварыць – чысты алімпіец. Нарэшце, цалкам і ўжо напавал уражвала тое, што ён гаварыў.

У паўцёмным калідоры філфаку паэта атачыла кола студэнтаў, што ўслухоўваліся ў ягоныя медытатыўныя інтанацыі. Не бяруся з дакладнасцю ўзнавіць цытату, але... Усё жывое ў паэзіі пачынаецца са збою, з надлому нават з памылкі... Далей прыводзіліся слоўны Купалы "Эх, бо ведае съвет, што вялікіх дум цьвет адно толькі на зломе ўзрастает".

Словам, Разанаў быў ні да кога не падобны. Магчыма, не падобны нават да сябе самога. Нельга было ўявіць, што хлопчык Алесь вырас у вясковай хаце. І ў гэтым таксама быў знак новага часу – для паэта хіба важна, дзе ты вырас? Ніякага вам сена на асфальце. Зоры аднолькава звязаюць і над вясковай хатай, і над штабам Беларускай вайсковай акругі, і над Гановерам. А калі не аднолькава, дык справа тут зусім не ў табе, які ты там ёсьць – гарадскі ці вясковы.

Дзівам было тое, што Разанаў не пісаў пафасных або надрыўных адраджэнскіх вершаў, і быў у паэзіі сваёй касмапалітам, але выклікаў і спараджаў і вёў за сабой, мабыць, ізноў міма непасрэднай сваёй волі, якраз тых патрыётаў з адраджэнскім запалам, якіх

сярод моладзі становілася ўсё болей і болей, і лік ужо ішоў не на дзясяткі, а на сотні.

З Разанавым прыходзіла мова, ня кніжная, архаічна ці фальклорная, а тая, якой мы размаўлялі і якой мусілі загаварыць пакуль неперакладзеныя кнігі наших літаратурных куміраў. Мова ня столькі мілагучная й прыгожая, колькі сэнсоўная.

Канчаўся горад.
Я хацеў пасыпець.
У вышыню ўпіналіся званіцы,
і вартавыя вежы свой цяжар
трымалі змрочна: што яны вартуюць?!.
Панурыя муры...
прыціты брук...
глухія камяніцы... –

што ні скажаш,
сам не пачуеш...

Што каму казаць –
я з горада яшчэ на выйшаў.
Ніводнай простай вуліцы – усе
з намёкам неікім, неікім паваротам,
бязвыйсны час...
А я хацеў пасыпець,
хаяць аднойчы трапіць не ў сутоньне,
аднойчы паглядзець: ці дзе што ёсьць...
Мяне стамляе горад непрытомны.

Я не пасыпеў. Сутоньне надышло,
нібы правал:
ці ёсьць што дзе – ня бачыў,
нібы мяжа:
на ёй канчаўся сьвет,
нібы заклён:
што значыць гэты горад?!.
Я не вяртаўся – ў роспачы стаяў:
ня чуў... ня бачыў... моцы не ставала
сюды съпяшацца, а назад брысыці
між камянёў,
да камянёў туліцца,
самому камянець...

Я прападаў,

канала сэрца, думка западала –
і я ступіў наперад:

кім я ёсьць?!

І кім ня ёсьць?!.
Ступіў, куды – ня бачыў.

Алесь Разанаў. Першая паэма шляху (фрагмент)

Побач з кніжкамі Разанава чытаўся Караткевіч, а яшчэ Мальдзіс, Конан, Кісялёў, Каханоўскі, Ліс – тады беларусазнаўства перажывала бум. Але факт – без Разанава не абыходзілася палявая бібліятэчка ніводнага неафіта.

І калі вяртацца да паэзіі, трэба канстатаваць, што менавіта Разанаў згаданымі сваімі зборнікамі выклікаў да жыцьця “Тутэйшых”. Напэўна, ён і ня ставіў ніякіх такіх мэтаў, але свае мэты былі ў Паэзіі. Паэзія нібы скарысталася Разанавым, каб выплеснуць у рэчаіснасць энергію новага часу. І гэтая разанаўская энергія літаральна распінала “Тутэйшых”.

Не кажу пра аднайменнае літаратурнае аб’яднанне, а кажу менавіта пра час, які пазначаны гэтым назовам гэтаксама, як пачатак дваццатага стагодзьдзя мы называем нашаніўскаю парой.

Што да самой суполкі, дык яна і ўзынікла для таго, каб усе зараз жа разышліся, бо да паэзіі ня мела ніякага дачыненьня. Паседжаныні аб’яднання съведчылі толькі пра поўнае няўменьне саўковых яшчэ дзяцей па-людску размаўляць між сабою і зводзіліся да тэатральнага супрацьстаяння Сыса і Глобуса. З гэтымі двумя Паэзія згуляла ў свае жарты.

Рэч у тым, што Сыс ад пачатку дэкларараваў сябе вучнем Разанава, Глобус жа ахватней спасылаўся на Стральцова. Хоць вершы іхня хутчэй съведчылі пра адваротнае. І гэта дзіўнае скрыжаваньне. Іншы раз лаўлю сябе на думцы, што згадаў верш Разанава, а аказаўся Глобуса ці, скажам, Мінкіна, але нік не Сыса верш. Вось як бывае. “Я маю права ўсё закрэсліць і потым нанава пачаць” альбо “Калі завер-

шу ўсе справы, о як многа трэба зрабіць, калі завершу ўсе справы” альбо “Што ні раблю – адны памылкі спрэс. Я сам сабе ствараю перашкоды”. Уражвае падабенства танальнасьці і ўслухоўваныня ў сябе, у тое, што адбываецца з самім табою.

Ад ранку вечер вар’яцеў,
Але суцішыўся пад вечар...
Я выказаць сябе хацеў,
Пісаў і аркушы камеччы,
І сам ня ведаў, хто я – ценъ
Ці паастак прыгрэты лёсам?
Зынкомы водбліск ці прамень,
Што з вышыні прабіўся коса?
Накрэслена на вадзе
Ці рыска на скрыжалі вечнай?..
Ад ранку вечер вар’яцеў,
Але суцішыўся пад вечар.

Алег Мінкін.

Разанаў быццам штурхаў – і адгукаліся. Ён пісаў:

Развей няведаньня туман
і адкажы нам,
непазбежнае,
ці гэта час належыць нам,
ці гэта мы яму належныя?

У адказ чулася:

Знаходзім ці гублем мы свой час?
Яго знайсыці ці страціць немагчыма.
Ў разломах лёсу ён знаходзіць нас
Маўклівымі Хрыстовымі вачымі.

Зыніч.

І Разанаў і тыя, хто пайшоў ягоным шляхам, маюць найперш сэнсамі, а ня вобразамі й ня гукамі. Яны схільныя да афарызму і кароткіх вершаваных формаў. Разанаў піша пункціры, іншыя – хай-

ку і грыгерыі. Яны ўсе мастакі, якім утульней працуеца недзе на Захадзе, чым у палескай вёсцы. Вулкан Разанава, які выпустишыўся ў двух зборніках паэмаў, з часам аціхнуў, адбылося прымірэнне з рэчаіснасьцю і на знак гэтага прымірэння чарговы зборнік быў названы словам “Рэчаіснасьць”. У жыцці мноства парадоксаў і неразгаданых тайнаў, якія найлепшай абдумваць засталом, а не ў акопе ці ў лабірынце варожага да цябе гораду.

Што гэта было? Пакаленіне “Тутэйшых” пайшло за Разанавым у абход традыцый філалагічнае школы. Школа гэтая на той час даўно ўжо ўвабралася ў сілу, перасьпела і вырадзілася, плодзячы дэкаратыўныя гронкі слоўнае квецені, пластмасавай рознакаліяровай біжутэрыі, блішчастай і прытым капеечнай. Як і ўсялякі іншы кіч, яна съпекулявалася на ідэалагічных актуаліях. Такім вось выраджаным прыходзіла ў жыццё новае пакаленне тых, хто выводзіў сябе з філалагічнае школы. У часопісах і выдавецтвах з'явілася мноства імітатараў паэзіі. Тыя, хто не імітаваў, ступілі на пракладзены Разанавым шлях.

У рацыяналінай эстэтыцы Разанава імітаваць паэзію было немагчыма, бо рацыяналізм адмаўляў лішнія слова, якія ў імітациі выконваюць галоўную ролю. У чыстым Разанаўскім полі відзён быў кожны голы паастак, і можна было беспамылкова сказаць – ці ёсьць гэты паастак, ці яго няма. Ня тое, што ў зыдзічэлым кветніку паміж разбухлых хрызантэм, дзе ўсё яркае й пахучае, але паастак паэтычнае сутнасьці не відно.

Каб зразумець, што гэта такое, звернемся да прыкладу літоўскай паэзіі, якая вызначаеца рацыяналінай эстэтыкай. Параўнаем літоўскі арыгінал верша і яго беларускі пераклад, выкананы ў манеры позній філалогіі.

Sulaiko dulķē medžiagos raukšlē
Visai be garso prasidaro durys

Aš visada bijoau pabaigos
Kokia jéga dabar mane paguos
Kai danguose atsiveria skylé
Ir kaišo galvą dievas be kepurës
Arnas Ališauskas. "Esamasis laikas", (фрагмент).

Падрадковы пераклад гэтага верша выглядае так:

У зморшчынах матэрый зьбіраецца пыл
Зусім бяз гуку прачыняюцца дзьверы
Я заўсёды баяўся канца
Якая сіла цяпер мяне суцешыць
Калі ў небе зьявіцца шчытіна
І туды прасуне галаву бог бяз кепкі

Форма нічым не абцяжараная, свой складаны настрой паэт перадае простымі словамі. І хоць гэта не пераклад, а толькі падрадкоўнік, згадзіцца, што эстэтыка тут – блізкая рацыянальнай эстэтыцы Розанава і ягоных наступнікаў “Тутэйшых”. А цяпер – беларускі пераклад, зроблены наступнікам філалагічнае школы.

З пылінкі перліну гадуе час-факір
Як мусульманін страшыцца шайтана
Баюся гэтак съмерці нечаканай
Калі нябёсы зносяцца да дзір
І Бог адтуль пакажа босы німб
Раскрыліць дзьверы непадскрыпна брама
Арнас Алишаўскас. "Сучаснасьць" (фрагмент).
Пераклад Эдуарда Акуліна.

У 80-я гады мінулага стагодзьдзя, калі паўставала паэзія “Тутэйшых”, усе перыёдыкі былі перапоўненныя дэкаратывістыкай, што імітавала паэзію. Найчасцей у такую форму апраналі свае вершы літаратары-канфармісты, аднак, са зынкненем сацыяльных падставаў канфармізму ѹ самога канфармізму як татальнайа ўласцівасці ўсёй літаратуры, зынікла й патрэба грувасціць красу ў кучы блішчастых непатрэбных

словаў. Цяпер ужо ўся паэзія – і тая, што толькі складаецца сёньня першым вершам, снуеца шляхам “Тутэйшых”.

“Тутэйшыя” былі рашучымі нонканфармістамі, што адбівалася ў іхніх творах.

І выйшаў я да ўкопанага ў гной
Вялінага съмядзючага карыта,
З якога людзі-съвінны елі спрытна,
Штурхаючыся з віскам між сабой.

І ўбачыў я ў памыях стосы кніг,
І ў съвіннях аўтараў пазнаў шматлікіх,
І скалануўся, і ў зьдзіўленыні ўсклікнуў:
“Хто і за што так зьдзекуецца з іх?”

Пачуў: “Перад табой натоўп пісак,
Якія крыўду абвясцілі прайдай
І, мову прадзедаў схаваўшы ў спраты,
Піхалі, што ні трапіць, у вальяк.

Яны адзіні клопат мелі там:
Як ухапіць паболей зяпай ласай,
І тут, як бачыш, стосы кніг уласных
Цяпер глынаюць з гноем напалам!”

*Алег Мінкін. "Съвініні",
(знізкі "Наследаваныні Дантэ")*

Дзякуючы “Тутэйшым”, беларуская паэзія збольшага пазбавілася ад сваіх савецкіх і нацыянальных комплексаў ды ператварылася ў канвертабельную ўдзельніцу сусветнага літаратурнага працэсу. Ня стала грамады, паэты перасталі пачуванца песнярамі, а съвет навокал ужо не ўяўляўся ў поўнай меры “толькі выдумкай тваёй галавы”. Падобна паэтам Плеяды, “Тутэйшыя” зрабілі найвялікшую рэформу ў філософіі і жанрах. Яны зъмянілі эпоху. Разам з паэтамі ўзынялася беларуская рок-музыка, пачало стварацца зусім іншае выяўленчае мастацтва і ў цэлым Беларусь стала мяняць сваё аблічча.

7. Крыўда паэтаў

Стварыўшы самую дзіўную і самую лепшую ў съвце паэтычную рэальнасць і назваўшы яе словам Беларусь, нашыя паэты не задумваліся над тым, што іхні твор – гэта ідэал. Яно й не магло быць інакш, калі ты хочаш атрымаць самае-самае? Аднак калі за Беларусь узяліся палітыкі, яны зразумелі, што ідэальнай краіны й ідэальнага народу ў рэчаіснасці быць ня можа. А гэта значыць, што палітыкам трэба істотна пагоршыць, спрасыць, прынізіць тое, што прыдумалі паэты. Многія ад такога нядзячнага заняту адмовіліся, а тыя, што не адмовіліся, успрынялі справу прыніжэння Беларусі як сваю галоўную місію. И беларуская палітыка з гэтага моманту набыла парадаксальны антыбеларускі характар. Вядома, гэтага б ня здарылася, калі б Беларусь ад пачатку была задуманая палітыкамі, а не паэтамі. Аднак, адбылося тое, што адбылося. У выніку найбольш рэальнай Беларусь стала ў вершах, а не ў жыцці. И ў кожным новым вершы яна зноў выходзіла ідэальнай і абсолютнай.

Радзіма, да цябе з мальбой
і нараканьнем
не скрануся.

Я ў весялосці не з табой,
з табой у роздуме і ў скрусе.

Высьвечвала бяздонным дном,
ў акно ўзіралася зынела,
і ведзьмавала туманом,
і летам бабіным зывінела.

Калі будзіла весялосць?!
А прахаплюся – ты ўсё будзіш.
І мне няўцям, адкуль ты ёсьць,
адкуль пасыля зъяўляцца будзеш.

Ты не ўмяшчаешся ў куток,
дзе трывальніць Буг, дзе Белавежа...
Твае ня вызначаець мне межы
і не намацаець твой выток.

У съвет балочы дабяла,
у сънежны съвет, мае усходы
ідуць: там ты... там ты была!..
Ты ўся наводздалі заўсёды.

Алесь Разанаў. "Радзіма".

Паколькі кожная абсолютная зява мае свой абсолютны антыпод, зявіўся такі і ў Беларусі. Гэта была крыўда. Паміж гэтымі полюсамі – Беларусяй і крыўдай – і адбывалася фармаванье нацыянальнай съядомасці на працягу дваццатага стагодзьдзя.

Каб зразумець нашу съпецыфіку, заўважу, што ў кожнага народу ёсьць такія абсолютныя велічыні. Да прыкладу, у расейцаў антанімічнай парай выступаюць "праўда і хлусьня". Жыць у праўдзе там – значыць, ня жыць у хлусьні. Пры гэтым, і праўда і хлусьня для расейца – паняткі ўсеадымныя, бязмежныя і нават сакральныя. Як для нас – крыўда, якую мы нясем "на съвет цэлы", і Беларусь – недасяжная. "О, як далёка нам яшчэ да Беларусі!" Тым часам праўда і хлусьня для беларуса – зявы настолькі ж зразумелыя, намацвальныя і амаль бытавыя, як для расейца нашыя Беларусь і крыўда. Ну, што там... Беларусь – проста краіна, а крыўда – нашая канкрэтная крыўда, якая патрабуе маторнай рэакцыі. Як з тым талінскім помнікам савецкаму салдату альбо з дэпартацыяй грузінаў. Вы нас пакрыўдзілі, дакладней, мы ўспрынялі ваши дзеяньні як крыўду для сябе, і таму мы імкнемся пакрыўдзіць вас у адказ.

Крыўды ў беларускай паэзіі ня менш, чым Бела-

руси. Крыўда наша не ад нашага жаданьня. Калі расеец можа выбіраць – ці жыць яму ў праўдзе, ці ў хлусыні, дык наш выбар, дзе жыць – у крыўдзе, ці ў Беларусі – зроблены бяз нас і за нас. У Еўропе больш няма народу, нацыянальная гіднасць якога была б прыніжана і зганьбавана гэтак моцна і цынічна, як у беларусаў. Нам ня толькі навязаная мова суседняга народу, але шырокая абвешчана, што гэта наш уласны выбар. Чаму мы не пратэстуем? Таму што крыўду разглядаем як абсалют – як супрацьлегласць свае абсалютнае Беларусі.

Крыўда паэтаў – не антыпод праўды й ня тое, што вымагае адплаты. Крыўда паэтаў – гэта тое, у чым жывем мы ўсе. Гэта не-Беларусь. Іdealънае нішто.

Калі летась людзі сабраліся на Плошчы, яны адчувалі не хлусынню і не патрэбу адплаты, а адно пакутнае нежаданьне жыць у крыўдзе. Гэта не звычайная крыўда на кагосьці або штосьці. Яна – як абсолютная велічыня – можа быць толькі заменена іншай абсолютнай велічынёй – Беларусяй.

Крыўда паэтаў – гэта краіна, у якой мы вымушаныя жыць, думаючы, што жывем у Беларусі.

Мара — ня быць
абароненым ад съмерці.
ціха вуснамі вусны згрэбсыці.
Сыпі, дзіцятка, сыпі

Мовіць словаи,
на якія можна адказаць
толькі маўчаньнем,
і кідаць іх
па начах мне.
Сыпі, дзіцятка, сыпі

Мы надта маладыя,
каб жыць,
і старыя, каб
ісьці на вайну.

Наш занятак —
хутчэй астыць
Наша справа —
пайсьці на дно
Нашая ганьба —
нашая слава
нашая страва —
нашая мара —
ня быць абароненым
ад съмерці
ціха вуснамі вусны
згрэбсыці
Ну, і добра
Ну, і ладна
Сыпі, дзіцятка, сыпі...

Вальжына Морт. "Крыўда".

Штосьці зъменіцца тут толькі тады, калі паэзія перастане з краіны рабіць недасяжны ідеал, а з канкрэтнае крыўды – абстрактны фатум. Штосьці зъменіцца тады, калі зъменіцца лірычны герой паэзіі. Якраз з ім, з героем, і адбываюцца самыя важныя і для паэзіі і для краіны метамарфозы.

Вобраз лірычнага героя аўтар заўсёды бярэ з сябе. Часам аўтару даводзіцца самому грыміравацца пад усялякіх экзатычных персанажаў, каб у найбольш адэватнай форме прыняць стыхію паэзіі і праводзіць яе далей. Можна толькі ўяўіць, чаго каштаваў Купалу верш "Я калгасыніца маладая, жыву весела, ані дбаю".

Мала таго, што ня ў кожнага персанажу савецкай сацэралістычнай літаратуры хацелася ўсяляцца, дык жа і паводзіць сябе тыя персанажы мусілі паводле строгіх канонаў маральнага кодэкса будаўніка камунізму. Уцячы ад гэтых канонаў можна было хіба што ў пейзажы альбо ў дэкарацыі вайны, дзе можна было сказаць пра чалавека крыху болей, альбо ў гісторыю.

Што праўда, пісаць толькі вайну ці толькі асобаў мінуўшчыны таксама можна было ў пэўных рамках. Цалкам свабодным аўтар пачувацца ня мог, бо быў

скуты альбо рамкамі гістарычных рэаліяў або ўсё той жа ідэалогіяй – герой мусіў быць на баку мужыкоў супраць паноў або “нашых” супраць немцаў.

Як жа мучыліся паэты ў грымёрках, прымяраючы да сябе небагаты і ўжо шмат разоў перамераны гардероб гэтых самых лірыйчных герояў. Спрабавалі неяк упрыгожыць тое, што ёсьць – так Караткевіч рамантызаваў сваіх герояў-сучаснікаў, але ня ў стылі савецкага рамантызациі, а накшталт якіх-небудзь мушкецёраў, высакароднай шляхты ці галантных джэнтльменаў. Былі спробы своеасаблівай мадэрнізацыі рэквізіту, калі да пралетарскага пінжака падбіраліся неўласцівыя францыйныя нагавіцы. Так калісьці рабіў Разанаў, які пісаў пра эксперыментатараў, што не ідуць назад. А вось Разанаўскі перадавік вытворчасці ўзору 1974 году:

Баламуцячы сілу ліхую,
сінявокі, як дзень, валхвец –
убалоце глухім валхвуе
экскаватаршчык Абраўец.

Адчуваеш, як аўтар варочаеца ў цесных рамках, штурхаючыся целам аб іх, але... Але асновы застаюцца непарушнымі. Яшчэ ня час, каб можна было ўголосіць прыгадаць слова Булгакаўскага прафесара “Так, я не люблю пралетарыяту”. Пазней Разанаў уцячэ ад сваіх экскаватаршчыкаў у поле чыстай імпрэсіі і чыстага сэнсу, дзе яму ня трэба будзе мадэрнізаваць сацрэалістычнага героя.

Але ні Караткевіч, ні Разанаў ня ставілі пад сумнёў самога героя – Мальчыша-Кібальчыша. Гэтым зоймуцца паэты наступнага пакаленія. Яны ўжо ня будуць мадэрнізаваць станоўчага з гледзішча савецкай ідэалогіі героя, а гераізуць героя па-савецку адмоўнага – Плахіша.

Мяне хапае на кароткі верш,
на лёгкі флірт з прыемнаю жанчынай,

а што я зьдзейсніў у жыцьці найперш —
ня ведаю, як, зрэшты, і прычыны.

І ўвогуле – я дбаю пра сябе,
сябе люблю, ў сабе люблю капацца,
сябе выносіць на сваім гарбе,
каб потым жа сабе і падабацца.

І часта мне даводзіцца ірваць
на целе ўтаймавальную кашулю,
бо хochaцца какаць, каб не сканаць,
жыцьцё зъмяніўшы на пятлю ці кулю.

Пра кулю я, аднак, усё ж зманіў,
бо зброя ў нас даўно не прадаецца,
і піва не заўсёды на разылі,
ды і на вынас хутка зноў зъядзеца.

Так і жывём. А што да маіх вершаў,
дык гэта ад таго, што ні рубля,
што продак мой жыцьцё сваё завершыў,
ніколі не хадзіўшы ў сабалях.

Вось так, браток, а словам ты ня вер,
бо прыгажосць адна і варты ўвагі.
Дарэчы, дай дзясятку напавер:
я ўжо даўно заходжуся ад смагі.

Славамір Адамовіч. "Размова з сябрам".

Калі ў Славаміра Адамовіча гэта – рэфлексія на савецкую рэчаіснасць, дык у Адама Глобуса – вітанье новае рэчаіснасці. Глобусаў Плахіш разумее, што савецкія танкі з караблямі, якія давалі салют Мальчышу, сышлі ў вечнасць і што настаюць часы капіталістычных дачыненіяў, а значыць, салют трэба крычаць зусім іншаму персанажу. Плахіш – герой больш тонкі і складаны за адназначнага правільнага Кібальчыша.

Адам Глобус прадставіў школу “халодных эстэтав”. Каштоўнасць для іх мае разум, а не дабрыня. “Ніхто ня кінецца нікога ратаваць” – піша найбольш блізкі

да Глобуса Уладзімер Сыцяпан. У жыцьці паэты гэтага кірунку імкнуцца адпавяданець рэаліям “дзікага капіталізму”, г.зн. апярэджваць абставіны, чаго б тое ні каштавала. Бога ў іхняй паэзіі замяняе Фатум. Яго трэба баяцца больш за ўсё ў жыцьці.

Я душу на пясок растаўку,
Не прадам гадам-цмокам волю,
І траву апяку кроўю-сольлю,
Нож халодны аддам жабраку.
Упаду пад сухую сасну,
Пад самотную ў чорным полі,
З хрустам съіснуну кулак да болю,
Вып’ю воцату і засну...
Я прайду праз уласны скон,
Як съятло працінае сон
І як падае з неба камень.
Я прачнуся, вятры гудуць...
І зацісну я голаў рукамі,
Каб съмяротнага крыку ня чуць.

Адам Глобус. "Цыган".

Тут мне ізноў трэба згадаць час “Тутэйшых”, на якім эпохе савецкага героя ў паэзіі скончылася на заўсёды. У кагосыці зьявіўся герой датуль немагчымы, у кагосыці абставіны пашырыліся, калі стала можна казаць пра большае, выйсці з ранейшых рамак.

Яна маўчала без званоў.
Казалі, звон зьняў Іваноў.
Я добра помню Іванова.
Згасаў, як съвечка, ён і сох.
Я чую:
“Яго карае Бог...”
Шкада было мне Іванова.
Наш ганаровы піянер
Ня праста быў пенсіянер:
Лічы, герой – былы камбед...
Дагэтуль помніць сельсавет:
“Царква – вось корань нашых бед!

Багоў мы пусыцім
на распыл...”
І звон ляцеў на шэры пыл –
Жах у вачах зъдзіўлённых стыў.

.....
Яе прыгадваю я зноў:
Яна маўчала без званоў.
Там быў прытулак кажаноў.
Памёр даўно ўжо Іваноў.
Даўно ў магіле съятары,
І толькі часам дзяк стары
Пасе на цвінтарты казу
Ды ўспамінае праз съязу:
“Вячэрні звон, вячэрні звон,
Як многа дум наводзіць ён”.

Алесь Пісъмянкоў. "Царква".

Яшчэ адзін спосаб зъмяніць лірычнага героя – схавацца ў книжны съвет, у літаратурнасьць, у вобразы, нібыта, знаёмыя нам з класічных твораў.

Калі я губляю ў бяззорнай, бяздоннай начы
І сэнс існаваньня, і веру ў сваё прызначэнне,
Прыходзіць жанчына, якая заўсёды маўчыць, —
Жахлівай красы і распусная да абурэння.

Яе валасы, як гадзюкі, спадаюць з плячэй,
І ўзвышы грудзей абмінаючы, джаляць калені,
Жаданьне затоена ў зрэнках вільготных вачэй,
І прагненія вусны уздрыгваюць ад нецярпеньня.

Зданьнём-насланьнём наплывае яна на мяне,
І я абдымо яе ненатольнае цела,
Нібыта тапелец, съіскаю мацней і мацней
І падаю ў бездань, асьлеплы, глухі, звар’яцелы.

І ўсё ж у той змрок, дзе шалее пажадная плоць,
На самае дно ва ўладаньні съялпой асалоды,
Усёдаравальны і поўны спагады Гасподзь
Жанчыну-анёлку прыводзіць
па прывідных сходах.

Павольныя рухі. Вясёлкавы німб над чалом.
Бязважкага цела абрэсы. У поглядзе — цнота...
І вось, завінуты зычліва празрыстым крылом,
Я слухаю голас, сатканы з цяпла і пяшчоты.

О, як безбалесна, як лёгка ісьці, крок у крок,
З анёлкай-хавальніцай і адчуваць яе блізкасць,
І слухаць пра неба, дзе сутнасьці нашай выток,
Дзе ўсё дасканаласьць — да самай астатніяе рыскі.

І вунь ужо выйсьце. За ім —
вышыня, далячынь...

І ўсё ж на апошняй прыступцы
глухіх сугарэнняў
Мяне даганяе, якая заўсёды маўчыць, —
Жахлівай красы і распусная да абурэння!

Алег Мінкін. "Прэлюдыя".

Разбурэнне адзінага стэрэатыпнага лірычнага героя і прыход на ягонае месца вялікага мноства розных герояў — кніжных, антыподных, іншасветных — вяло да разбурэння адзінае абсолютнае крыўды паэтаў. Яе маналіт пачаў крышыцца на мноства асобных крыўдаў, якія ўжо не ўяўлялі сабой абсолютнае небясьпекі. Найбольш прыкметная з гэтых крыўд паходзіць з позніяга савецкага часу. Калі зьніклі сацыяльныя перадумовы паэтычнага канфармізму, першымі пакрыўджанымі становіліся самі складальнікі вершаў, якія крытыку сваіх твораў успрымалі як крыўду асобы. Паэт — праваднік вышняе энергіі — мог крыўдаваць на заўвагі да твораў, мог не крыўдаваць. Графаман заўсёды ўспрымаў крытыку, як уласнае чалавече прыніжэнне.

Тым часам класікі адчувалі марнасць гэтае крыўды паэтаў і заклікалі калегаў — не крыўдаваць.

Не крыўдуйце, што вашыя слова
йдуць так часта каменем на дно.
Яшчэ ў нерат напяты іх зловяць
рыбary,
пачакайце адно...
Съвет бязвінны, што ў чадным хаосе

братабойнай, упойнай вайны
ён забыўся аб ветрах, аб росах,
аб зялёных агнішчах зарніц...
Съвет бязвінны, што вочы людзкое
чарады

не красу далячынь
сяньня сочань,
а лекі на раны,
кут, куды-б ад пакут уцячы.
Боль, які песьняроў разъядзе,
не турбue никога...

Баліць
сэрца ў кожнага...
Цяжка-ж, каб зграйай
бед асочаны ў песьню уліп,
захлынаўся паэмай ці одай,
упіваўся шчэ й вашай тугой.

Не крыўдуйце-ж,
хай людзкасць пярайдзе
праз дзікі, ненажырны агонь,
хай ачысыцца з гною і бруду,
ўзыніме скібы цяжкія павек,
зноў адчуе

як водарыць лубін,
як раса зіхаціць на траве...

А тады —
прийдзе час і на слова,
што жыць будзе ў вагні і ў вадзе.
І, схліўшы з пакораю голаў,
съвет прад песьняю ніцма падзе!

Наталья Арсеньева. "Паэтам".

Паколатая на часткі крыўда паэтаў сыходзіць у нябыт. Бодробныя крыўды паасобку паміраюць хутка. Можа быць, толькі адна з іх не памрэ і застанецца назаўжды, як вечная спадарожніца паэзіі. Гэта крыўда паэта на прыцягненінезямлі, на тое, што музыка, запісаная словамі, у адрозненініе ад той, што фіксуецца нотамі, не гучыць так паўнавартасна і часта прападае ў кайданах тэксту. Гэта крыўда паэта — на тое, што ўрэшце застаецца пасыля яго ў тэкставым выглядзе — ня ён, не ягонае, ня тое, што й як было ім сказана.

8. Адарвацца ад тэксту

Маляваць словамі музыку – пры ўсёй зайгранасці такога тлумачэння пазії, яно, тым ня менш, дазвале наблізіца да сутнасьці высокага вершаскладання і да разуменьня вартасці твораў. Гэтаксама, як выраз “пачуцьцё гумару” на канцэрце гумарыста службыць індыкаторам таго, што гучыць са сцэны, і тых, кім гэта ўспрымаецца ў залі, але сам выраз ніяк не тлумачыцца, нібы той астратэрмометар, якім нешта можна вымяраць, але як ён дзейнічае – зразумець ня дадзена. Маляваць музыку словамі – гэта зусім не пра музыку, не пра слова і не пра малионак. Гэта пра гучаньне, якое заварожвае.

Нядайна я назіраў за размовай ангельскай перакладчыцы Веры Рыч і аўтаркі перакладаных ёй вершаў. Парацаваўшы з падрадкоўнікам, спадарыня Вера запатрабавала жывога аўтарскага чытаньня, паслья чаго ўсклікнула: “О, дык у вас тут музыка, а ў мaim перакладзе – няма!” Прыпаўшы ва ўласцівай ёй манеры да кампутара, спадарыня Вера некалькі хвілінаў выпраўляла свой пераклад і ўрэшце задаволена канстатавала: цяпер ёсьць і ў яе перакладзе музыка.

Імгненіні Музыкі. Стагодзьдзі паўз.
Вартуе вартае разгубленая музा.
Агню ў крышталіах жудасны запас.
У іншасьвеце паасткам прымуся.

Чаканьне Музыкі. Трымценьне адплыцца.

Настройка боскага аргана.
Вугольле гольля, полымя лісьця
Вярэдзіць вечер апантаны.

Маўленьне Музыкі. Жыцьцё бяз паўз.
Агню з крышталіяў сьпее вызвален'не.
Не для сябе. Сабой. За нас –
У іншасьветы вечнае ўжыўлен'не.

Галіна Дубянецкая. "Чытаю шлях".

Музыка паэзіі – гэта й не прыдатнасьць верша для песні, для ўласна музыкі. Нездарма ж песенныя вершы найчасціцай называюць тэкстамі, а сапраўдная паэзія толькі церпіць ад дадатковага музыкі. Найбольш удалыя песенныя тэксты – паўфабрыкаты, якія самастойна не гучаць. А паэзіі дастаткова сябе самое.

Кубак самоты ў гатэлі на абрус паркалёвы
Пralіўся, вочы твае – глыбейшыя за нішто
Абрынуліся руکі ў шал, за вокнамі
Съмерць съпяваюць натоўпы
Пацьвелім хіжае съятло, а потым
Зоймемся каханьнем, вочы твае
Цымнейшыя за ноч, нібы съвечкі
Съвецяцца грудзі...

Кубак самоты ў гатэлі ў шал паркалёвы
Абрынуўся, руکі твае — халаднейшыя за
нішто
Пасъцеляць съмерць нібы песнью
Паркалёвыя людзі, сярод глыбокага ночы
Пацьвелім час са старэлы, а потым
Зоймемся каханьнем, грудзі твае
Няхай мне съвецяць і съвечкі
Гараць аб тым, што няма нас...

Кубак самоты глыбейшы ад нішто праліўся
У ноч паркалёвых душаў, адвечна
Вочы твае ў шале каханьня, песні начныя
Съмешных людзей гукаюць

Адвачна, адвачна кахраньне, назаўсёды
Вочы твае, рукі, грудзі і ўлоньне, няхай нам
Дапамогуць съвetchкі, а потым
Съмерць і гатэль і кубак самоты...

Iгар Бабкоў. "Фуга цёмнага часу".

Маляваць словамі музыку па-беларуску пачынаў Максім Багдановіч, які эпіграфам да сваёй “Маёвай песні” абраў радок Верлена “Музыка перш за ёсё”. Съледам за Багдановічам былі Натальля Арсеньева і Ўладзімер Жылка. Па гэты бок сацрэалістычнай мяжы іх асуджалі і называлі іх паэзію нікому непатрэбным мастацтвам дзеля мастацтва. Па той бок крытык Антон Луцкевіч захоплена пісаў пра мастацтва чыстай красы.

Пасыль разбурэння той самай мяжы ў нас надоўга ўсталяваўся вульгарны сацыялагічны спосаб ацэнкі паэзіі – ці пралетарская яна ці не, гэта значыць, буржуазная. Чыстая краса была буржуазнай.

Колькі цягнуўся гэты перыяд сталінскае і пасыль-сталінскае пустаты й аднастайнасці? Да прыходу тых, каго мы называем “філалагічным пакаленінем”, гэта значыць, да 1960-х. Але і з іхнім прыходам усё яшчэ ня стала з галавы на ногі, на свае звыклыя месцы. Бо нікуды ня дзелася цэнзура, а цэнзуры – што твая музыка? Ёй важна – не прапусціць чагосьці недазволенага, а значыць, зразумець усё, што ты напісаў, у тым ліку і тое, што самому табе незразумела. Паэт прагне ўзыняцца над тэкстам, а цэнзар – наадварот, заглыбіцца ў тэкст. І тут яны – абсалютныя антагоністы.

I.
Варыла чорныя парэчкі
Летнім вечарам
І ўспамінала дзіва-рэчку
Часу вечнага.

Яна прыносяць нам дарункі —

І зносіць разам.
Плывуць шчымлівяя малонкі
Ў вадзе абразам.

Між хваляў высылізнула рыбка —
І буйць у нетры!..
Рака — ці боская валізка?
Сістэмны нерат?

II.
Рака мне падарыла вобраз
Найлепшы, блізкі —
Ляснога зьвера рух і голас,
Мядзьведзя ў Мінску.

Як плыніць цячэ! Мяніе якасьць:
Святлом і мёдам...
Я адчуваю гэту вадкасць
Паўзком і лётам.

Па берагах той дзіўнай рэчкі —
Відаць звысоку! —
Растуць-цвітуюць кусты парэчак,
Як радасць воку.

III.
Люблю я чорнае парэчкі
Таемны колер —
Даўнейшай магіі гняздзечка,
Загадка болю.

У гэтай краплі чарнабокай
Галавакружна
Імклівы съвет наліўся сокам,
Стай пэўным, дужым.

Націсьнеш — яхантам, мадэльлю
(Скажыце вы мне!..)
Яго кранальная ідэя
Насустроч вымкне!

IV.

Сяргей Дубавец / 79

Калі цябе я ўспамінаю,
Мой зьвер любімы,
Твой вобраз з ягад састаўляю,
Як дом з цаглінаў.

Ты, як Сусьвет з тых зор-малечы,
Якім — мільёны,
Сабраны мной увесь з парэчак
Маленкіх, чорных.

Твой вобраз — ушыркі імкненца,
Жыве, бунтуе!..
Але зъяднаным застаеща,
Мяне ратуе.

V.
Яно паўстане нечакана
Паверх чарноцца —
Найсаладзейша кахраньне,
Як з пены — госьця.

Нібыта мітаў паўтарэнне
На ўзоўні місы —
Кіпіц і паўстае варэнне,
Імчыц за рысы!

.....

У хвалях пурпуроўай пены,
У тых узвівах —
Я прадчуваю съмерць сістэмы
І съмех шчаслівых.

Людка Сільнова. "Парэчкавы куст".

Паэтка зусім не азіраеца на цэнзара. Яна й не намякае ні на што такое, але цэнзара не правядзеш! Ён усё бачыць, ён — тэкстолаг, а не паэт. Яму абсолютна супрацьпаказанае "пачуцьцё гумару". Людка Сільнова можа сабе такое дазволіць, бо належыць да пакаленя "Тутэйшых", а ня іх папярэднікаў — "філагагаў". Тыя не маглі не азірацца. І не маглі ў поўнай меры

маляваць словамі музыку. Дакладней, яны мусілі рабіць гэта не як мастакі, а як дэкаратары. Мець справу не са стыхіяй, а з аздобамі, упрыгожваючы свае творы стужкамі, бантамі ды ўсялякай іншай слоўнай мішурой.

Паколькі паэзія ад пачатку была ў нас сіонімам Беларусі, дык і паваенная паэзія мусіла адпавядаць свайму паваенному сіоніму. БССР другой паловы XX ст. адрознівалася ад проста Беларусі як савецкая рэспубліка, несамастойная і ў нацыяналым плане цалкам дэкаратыўная. Гаварыла ўся дзяржава па-расейску і вызнавала камуністычную ідэалогію, а ў якасці аздобы, нацыянальнага каларыту ўжывалася арнамент на съягу, фірмовыя саламянія лялькі, сервільны псеўдафальклор і такая самая сервільная псеўдапаэзія. Жывая стыхія паэтычнае музыкі толькі пачынала прарывацца ў вершах паэтаў-філогагаў. Але напоўніцу яна загучыць толькі ў наступным пакаленіні.

Калі прачнемся мы, калі мы
Убачым сънежныя кілімы,
Штоnoch паслала за вакном —
На сэрцы радасцьца заіскрыцца,
І на старой хрыпатай скрыпцы
Зайграе скерца хохлік-гном.

Каваў ён пад зямлёй чырвонцы,
Забыўшы скрыпку, гульні, сонца
І радасцьца, што звініць званком,
Ды вось раздаў свой скарб сарокам,
На чисты вылез сънег са змроку
І грае, грае за вакном.

Як весела па струнах срэбных
Дзядок малы ў стракатым зрэб'і
Рукою спрытнай водзіць смык!
Сънег будзе сеяць, сеяць пухам,
І будзем скрыпку слухаць, слухаць,
Як зачарованыя, мы.

І здасца нам на міг, нібыта
Вяртаецца, ляціць з нябыту

Юнацтва лёгкім сънегам зноў...
Што ж ты, дзядок, зайграў ледзь чутна?
Што зажурыйся? І чаму ты...
Чаму ты змоўк?!

Алег Мінкін. "Хохлік".

У часы хрушчоўскае адлігі ствараць чыстую красу паэтам замінала палітыка. Рэч у тым, што няма на съвце нічога больш праўдзівага, чым музыка, намаляваная словамі. А гэтая гранічная праўдзівасць была супрацьпаказаная як у жыцьці, так і ў літаратуры. Таму паэты, прагненія чыстае красы, пачалі спрэс падмяняць яе чыстай красівасцю. Літаратуразнаўцы назавуць гэта гукапісам, а на філфаках будуць завучваць хрэстаматычныя Барадулінскія радкі “Лілею млявы плес людзя”... На той час гэта было проста прыгожа і ўжо тым съмела. Дзякую Богу, аўтар меў тонкі слых да слова. Затое наступнікі такога слыху ўжо ня мелі і ляпілі свае алітэрацыйныя красівасці дзе трэба й ня трэба. Памятаю, студэнтамі мы пакеплівалі з гукапісцаў. Вось купіў новае перавыданыне Статуту ВКЛ, паставіў яго на паліцу, любасна замілаваўся прыгожым томам і прамовіў: “Статуту тут утульна”. Выходзіла: та-тутутуту. А назаўтра набыў съвежае “Полымя” і прачытаў ужо на поўным сур’ёзе напісане маладым кар’ерыстам-вершаскладальнікам “Тут утульна пчале і сонейку”... Што “тут” і навошта гэта – незразумела. Як, зрэшты, і ў той Барадулінскай дэкаратыўнай “лілеі”, якую сам жа Барадулін ускосна і абвергнуў нейкімі ну проста неверагодна “непастычнымі” і “некрасівымі” словамі “Трэба дома бываць часыцей, трэба дома бываць ня госьцем...” І слова гэтыя спрэс усплываюць у съядомасці і будуць усплываць заўсёды, бо калі на іх адгукваюцца нашыя душы, значыць ёсьць у іх тая музыка пазіі. З іншага боку, згаданы прыклад съведчыць, што музыка зусім не патрабуе красівасці, наадварот – яна ў прастаце.

Раскалолася сонца
на тысячу белых сонцаў,
і падзерты, як ветразь, вецер
завіснуў у ніцым вецыці,
і гарачы асфальт карпатліва
адбіткі шляхоў зьбірае...
гэта – лета,
і вы паўтарайце: лета.
Покуль я вас люблю,
але гэта нядоўга, – лета...
Сны падобныя сталі да словаў,
што ўжо мінулі.
Зрэшты, кожнаму сну,
апрача летаргіі лета,
неабходны паўтор
і нязначныя зъмены ў ролях.
Але гэтак было –
так даўно, што даўно забыта,
і міне, і забудзецца новы
й наступны дзень,
і паўторыща: “...сонца
на тысячу белых сонцаў”...
Гэта лета,
і вы паўтараеце: Лета...

Тацяна Сапач. "Лета".

Сёньня тоны той філагічнай мішуры чэзнуць на звалцы свайго часу, як съведчаныне колішняга карнавалу ў тэатры бэзсэсэраўскага гета. Марны час. Яшчэ й цяпер на плячы ўжо зусім новага паэта, бывае, убачыш раптам незауважаную ім канфіцыруну з таго далёкага карнавалу. Але гэта ўжо й не анахранізм, а так, выпадковасць. У якасці фільтра альбо прапускнога пункту ў новую эпоху гісторыя паставіла інтэрнэт. Барадулінская “лілея” там яшчэ сустракаеца пару разоў, а вось радкі “Трэба дома бываць часыцей” сотні разоў цытуюцца з самых розных нагодаў. Гэта значыць, што яны ўжо там, заўтра. Хоць, здавалася б, звычайнія слова... народнага паэта. Але – музыка.

Божа, як хочацца плакаць
над словамі, зорамі, кветкамі,
стаць няўлоўнай, бязважкай, бязъмежнай;
ачысьціца
ад шалупінья разважлівых думак
і неразважлівай веры...
Божа, зрабі мяне зернем!

Божа, як добра, бы кветка,
раздорваць пялесткі –
роснай зямлі і далоням,
сагрэтым жывою крывёю, —
іх цеплыня з прахалодай маёю сальеца.
Божа, ці сэрца – у кветцы?

Божа, на шляху абранным
знейду раздарожжа,
камень убачу
і птушкай заб’юся аб камень.

Крылы,
згубіўшы пер’е,
стануць рукамі...

Божа, завошта?

Анжалина Дабравольская.

Кожны ведае, што паэтычны тэкст выглядам адрозніваецца ад прозы. Вершы пішуць радкамі, слупкамі, строфамі, лесьвіцай, а тое нават і колам ці хвялемі... У адрозненіне ад музыкі, паэзія проста ня мае нейкага свайго адэкватнага нотнага стану. Таму ўсе гэтыя лесьвіцы й хвалі – ня прыхамаць творцы, а імкненіне хоць бы так пакласыці музыку на паперу. Каб потым усё было прачытана, дакладней, каб усё прагучала так, як было задумана, каб ня страцілася музыка.

З мінуўшчыны да нас дайшла самая папулярная манера чытаньня вершаў – зылёгку расьпейная, манатонная і ці то абыякавая ці то роспачная. Так чытаў Купала. Паэты ягонага і ўсіх папярэдніх пакаленіяў практична ня ведалі аўдыёзапісу. Ды й сёньня яшчэ няма такой практикі –

запісваць паэтаў. Бо яшчэ толькі бяруцца на моду аўдыёкнігі. Магчыма, у будучыні манера чытаньня вершаў стане зусім іншай. Што да мінуўшчыны, дык жорсткае наканаваныне паэзіі застацца ня музыкай, а прыкутай да паперы страфою, зрабіла роспач прыроджанай уласыцівасцю паэтаў, а манеру іх чытаньня – манатоннай і бесправасветнай. Бо спадзву на тое, што стыхія, пакладзеная на аркуш, некалі пайстане з гэтага недасканалага клінапісу, уздымецца, адарвецца ад тэкста, не было.

У капліцы Тваёй
запалі мяне ціхаю сьвечкай,
прад абліччам Тваім
у сутоныні мяне запалі...
На зымярканыні съявліла
блаславі мой самотны
агенчык,
на зымярканыні душы і любові
на гэтай зямлі.

Прад абліччам Тваім
дай гарэць трапятліва і ясна,
чысьціню Тваіх рысаў
на хвілю замгліць не дазволь...
А як чэзнуць пачну –
загасі мяне волій уласнай
у бажніцы Тваёй,
дзе зыліваюцца міласыць і боль.

Галіна Дубянецкая. "Малітва".

P.S.

У якасьці постскрыптуму заўважу, што вышэй я ня меў намеру стварыць нейкую аб’ектыўную карціну сучаснай паэзіі, бо такой аб’ектыўнасці не існуе ў прыродзе. Аб’ектыўныя толькі дакументальныя факты і гранічна прыватныя думкі, якія праз грамадскае прызнаныне могуць

таксама стаць фактамі. Ніхто, напрыклад, не спрачаеца з тым, што Купала – прарок адраджэння, хоць, калі гэтыя слова былі ўпершыню прамоўленыя Антонам Луцкевічам, ахвочых паспрачацца было дастаткова. Ня ставіў я на мэце і ахапіць чым большае кола паэтаў. Шмат каго не згадаў не таму, што недаацэньяю іхнюю творчасць, а таму, што казаў пра найбольш блізкія і зразумелыя мне асабіста творы. Па сутнасьці ўвесь гэты тэкст быў задуманы не як традыцыйнае літаратуразнаўства, а пісаўся як верш – цалкам суб'ектыўны, адзіная вартасць якога мусіла выявіцца ў музыцы словаў, думак і сэнсаў.

Зъмест

1. Чаго ніколі не было і больш ніколі ня будзе.....	3
2. “Жаночая паэзія”.....	13
3. Вершы пра вершы.....	24
4. Паэзія або съмерць.....	33
5. Д’яблавы дзеци.....	47
6. “Тутэйшыя”.....	56
7. Крыўда паэтаў.....	66
8. Адарвацца ад тэксту.....	76

Сыціла пра аўтара:

Сяргей Дубавец

Літаратурна-мастацкае выданыне

Сяргей Дубавец

Вершы

Бібліятэчка часопісу "Дзеяслоў"

Выпуск 5

Рэдактар *Барыс Пятровіч (Сачанка)*

Мастак *Генадзь Мацур*

Вёрстка *Людміла Фомчанка*

Карэктар *Любоў Кудравец*

Адказны за выпуск Уладзіслаў Сілянок

Здадзена ў набор 20.06.2007 г. Падпісана да друку 8.08.2007 г.

Фармат 84x108 $\frac{1}{2}$. Папера афсетная. Друк афсетны.

Аб'ём — ул.-выд. арк. Наклад асобнікаў. Заказ №

Выдавецства "Медысонт".

Надрукавана ў друкарні СТАА "Медысонт",

ліцэнзія №02330/0056748 ад 22.01.04.

220004, Менск, вул. Ціміразева, 9.